

รายวิชา พุทธปรัชญาในภิกขกรรมปิฎก

“โลกุตตรจิต”

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.
รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา
“โลกุตตรจิต”

จำนวนออกดไทย

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “โลกุตตรจิต”

วิทยาการบรรยาย

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

คณะทำงาน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์เผยแพร่

พุทธปรัชญาในอิทธิธรรมปิฎก “โลกุตตรจิต”

ผู้เขียน : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร.

ที่ปรึกษา: พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

รศ.ดร.เกียรติศักดิ์ สุขเหลือง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

พระมหาขวัญชัย ปุตุตวิเสโส ผู้อำนวยการกองวิชาการ

บรรณาธิการ : พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, รศ.ดร.

คณะกรรมการถอดเทป :นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ พระมหาธิติ อนุกทโท

นายสุชญา ศิริธัญญกร

ผู้ตรวจปฏิรูป : คณะกรรมการดำเนินงานโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills)

รายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา

จำนวนหน้า : ๗๐ หน้า

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มีนาคม ๒๕๖๗

จำนวนพิมพ์ : ๑๐ เล่ม ฉบับสำเนาถอดเทป

จัดรูปเล่ม/ตรวจทาน : นายสุชญา ศิริธัญญกร

แบบปก : นายสุชญา ศิริธัญญกร และนางสาวกัญฉิญา พิมพ์พา

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

ISBN xxx-xxx-xxx-xxx-x

จัดพิมพ์โดย : กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มจร

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓ (ต่อ ๘๗๖๖)

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โทร.๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๙

โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๕๕๕

ส่วนหนึ่งของเนื้อหา
โครงการพัฒนาทักษะ(Upskills)
การสอนรายวิชา
พระพุทธศาสนา และพุทธปรัชญา

วันที่ ๕ พฤษภาคม ๒๕๖๖ ถึง ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖

ผ่านระบบออนไลน์ zoom id 9779933546

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี

สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ

กองสื่อสารองค์กร

ส่วนงานบริหาร สำนักส่งเสริมฯ

กองกิจการวิทยาเขต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก

บรรยายครั้งที่ ๙

โดย พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒ ธันวาคม ๒๕๖๕

คำปรารภ

พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “โลกุตตรจิต” เล่มนี้ เกิดขึ้นมาจากการโครงการเพิ่มทักษะ(Upskills1) การสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา โดยร่วมมือกันทำงาน ๕ ส่วนงาน คือ กองวิชาการ สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ กองสื่อสารองค์กร ส่วนงานบริหาร สำนักส่งเสริมฯ กองกิจการวิทยาเขต โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ(๑) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการมีความรู้และความเข้าใจในเนื้อหาสาระเกี่ยวกับรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้น (๒) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการ ได้พัฒนาศักยภาพเทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้น เพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สูงขึ้น (๓) เพื่อให้บุคลากรสายวิชาการ ที่สอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา มีแนวทางการสอนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีการพัฒนาทักษะแก่คณาจารย์ที่เข้าอบรม จำนวน ๓๓๘ รูป/คน ผ่านระบบออนไลน์ zoom id 9779933546 และผ่านลิงก์ <https://zoom.us/j/9779933546> ระยะเวลาดำเนินงาน ๕ เดือน ทุกวันศุกร์ เดือนละ ๔ ครั้ง เริ่มตั้งแต่วันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๖๕ และสิ้นสุดโครงการอบรม วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีเป้าหมายเพื่อเพิ่มทักษะสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา แก่คณาจารย์ในคณะ วิทยาเขต

วิทยาลัยสงฆ์ และหน่วยวิทยบริการ จำนวน ๓๓๘ รูป/คน และคณาจารย์ผู้เข้าอบรมในโครงการ ได้รับความรู้ ความเข้าใจ และพัฒนาทักษะ เทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้นสามารถนำไปปรับใช้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยไม่มีงบประมาณ และวิทยากรที่บรรยายก็บรรยายให้ความรู้แก่คณาจารย์ชาวมจร โดยการให้เปล่า

เมื่อจบโครงการดังกล่าวแล้ว ประโยชน์ที่นำไปใช้ (๑) บุคลากรสายวิชาการผู้เข้าอบรมมีความรู้และความเข้าใจในกระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้น (๒) บุคลากรสายวิชาการ ผู้เข้าอบรมได้พัฒนาศักยภาพเทคนิคการสอนเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญาเพิ่มมากขึ้น เพิ่มผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้ของผู้เรียนให้สูงขึ้น (๓) บุคลากรสายวิชาการ ผู้เข้าอบรมที่สอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา มีแนวทางการสอนที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ เรื่อง พุทธปรัชญา ในอภิธรรมปิฎก “โลกุตตรจิต” ที่บรรยาย โดยพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร,, รองศาสตราจารย์, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน ๑ ครั้ง เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕ โดยมีคณะทำงานถอดเทป ประกอบด้วย (๑) นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ (๒) พระมหาธิตี อนุภทโท (๓) นายสุชญา ศิริชัยภร (๔) นางสาวภคินิจ

พิมพ์ โดยมีขั้นตอนการทำงานเป็น ๓ ระยะ คือ (๑) ส่งข้อมูลเพื่อ การถอดเทปเสียง เช่น วิดีโอ และพาวเวอร์พ้อยท์ (๒) ถอดเทปเสียง คำบรรยาย (๓) ปรับแก้ไขคำบรรยายให้ตรงคำที่บรรยาย ซึ่งการถอด เทปใช้เวลาและปรับแก้ไขประมาณเทปละ ๘-๑๒ ชั่วโมง แต่อย่างไรก็ ตาม ในการทำงานครั้งนี้ เพื่อให้มีการเผยแพร่ถอดเทปสำเนา ก่อน จึง ได้สร้างเป็นรูปเล่มหนังสือเผยแพร่ทางออนไลน์ไปก่อน อีกทั้งได้มี ร่วมแนวทางการทำงานแบบใหม่ของมหาวิทยาลัย ทั้ง ๕ ส่วนงานมา ทำงานและเดินไปด้วยกัน ซึ่งเป็นการทำงานเป็นทีม และทีมตรงนี้ คือ ก้าวแรกและก้าวต่อ ๆ ไป ที่จะสร้างงานสร้างผลงานวิชาการที่เป็นไป ในทิศทางเดียวกัน ในฐานะผู้ปรับแก้ไขภาษาและปรับเนื้อหาให้ สอดคล้องกับคำบรรยายเรื่อง พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “โลกุตตร จิต” ในฐานะคนทำงานประโยชน์ที่ได้รับ ก็คือความสุขที่ได้รับความรู้ ในขณะที่ถอดเทป และอีกประการหนึ่ง ก็คือได้สร้างผลงานวิชาการ เรื่อง พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “โลกุตตรจิต” ซึ่งเกิดจากผู้บริหาร ระดับสูง รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยมาบรรยายให้ฟัง ซึ่งเรื่องทำนองเช่นนี้ ก็เกิดขึ้นที่จัดใน นามโครงการเป็นครั้งแรกและบรรยายกันนานเป็นระยะเวลา ๕ เดือน ซึ่งเกิดประโยชน์อย่างยิ่งแก่คณาจารย์และบุคคลทั่วไปที่ได้มีโอกาสได้ เข้าฟังและมาเรียนรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนา เมื่อถอดเทปคำ บรรยายเรื่อง พุทธปรัชญา ในอภิธรรมปิฎก “โลกุตตรจิต” เสร็จ เรียบร้อยแล้ว เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่ง จึงได้ร่วมกันทำเป็นเล่มใน

รูปแบบหนังสือแบ่งเป็นตอน ๆ ตอนละเรื่อง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา พระพุทธศาสนาและ พุทธปรัชญา เมื่อจัดทำเป็นรูปเล่มเสร็จแล้ว ก็ได้นำมาเผยแพร่ผ่านเว็บไซต์กองวิชาการ มจร ดังที่ปรากฏ

กราบขอบพระคุณองค์วิทยากร ผู้บริหารที่ประสิทธิประสาทความรู้เรื่องจักรวาลวิทยา ในทางพระพุทธศาสนา อย่างหาที่สุดมิได้ และขอขอบพระคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ที่ช่วยสนับสนุนโครงการนี้ด้วยดีตลอดมา จึงเป็นปัจจัยเกื้อกูลให้เกิดหนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “โลกุตตรจิต”” เล่มนี้ขึ้น ขออานิสงส์แห่งการจัดทำเล่มหนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “โลกุตตรจิต”” ครั้งนี้ จงเป็นปัจจัยแห่งความเจริญแพร่หลายของพระสัทธรรม เพื่อความเกษมศานต์แห่งมหาชนตลอดกาลยาวนานสืบไป

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “โลกุตตรจิต”” เป็นผลงานที่บรรยายของ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รองศาสตราจารย์, ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งที่ ๙ เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๕ ที่คณะทำงานได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากการบรรยายเรื่องพุทธปรัชญาในอภิปรัชญา “โลกุตตรจิต” จากโครงการเพิ่มทักษะ (Upskills.) การสอนรายวิชาพระพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา

เนื้อหาภายในเล่มประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างสมณะกับวิปัสสนา ฌานทำให้มีความสามารถพิเศษ(อูตฺตริมนุสฺสธรรม) ฌานในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว พระอรหันต์ กับ การได้ฌาน โลกุตตรจิต (จิตเหนือโลก) มองโลกุตตรจิตผ่านหลัก “เหตุปัจจัย” และIPO Model ฝั่งพระนิพพาน (อมตมทานุพพาน, อุดมบุรี, นิพพานนคร) มัคคจิต หรือ โลกุตตรกุศลจิต ๔ ผลจิต หรือ โลกุตตรวิบากจิต ๔ โลกุตตรจิต คืออะไร ? โลกุตตรกุศลจิต (มรรคจิต) คืออะไร โลกุตตรกุศลจิต กับการข้ามพ้นโลก ๓ โลกุตตรกุศลจิต กับการละกิเลส โลกุตตรวิบากจิต (ผลจิต) คืออะไร สังโยชน์ ๑๐ กิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ โลกุตตรจิต กับการละสังโยชน์ ซึ่งเมื่อได้อ่านเรื่องโลกุตตรจิตแล้ว จะทำให้เห็นว่าเรื่องที่เป็นนามธรรม สามารถอธิบายให้เป็นรูปธรรมได้อย่างเข้าใจง่าย และ ยังมีภาพประกอบการบรรยายด้วย ก็ยิ่งทำให้เข้าใจได้อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น และเนื้อหาแต่ละหัวข้อ ได้แจ่มแจ้งในเล่มนี้แล้ว

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “พุทธปรัชญาในอภิธรรมปิฎก “โลกุตตรจิต”” เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์แก่อุทธก่อก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอภิธรรม เรื่องจิต ประเภทที่เป็นโลกุตตรจิต ๘ (มัคคจิต ๔ ผลจิต ๔) หรือ ๔๐ แก่คณาจารย์ นิสิตและประชาชนทั่วไป ตลอดไป

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	๗
คำนำ	๑๑
ความนำ	๑๕
ความสัมพันธ์ระหว่างสมณะกับวิปัสสนา	๒๐
ฌานทำให้มีความสามารถพิเศษ (อุตตริมนุสสธรรม)	๒๒
ฌาน ในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว	๒๔
พระอรหันต์ กับ การได้ฌาน	๒๗
โลกุตตรจิต (จิตเหนือโลก)	๓๐
มองโลกุตตรจิตผ่านหลัก “เหตุปัจจัย” และIPO Model	๓๓
ฝั่งพระนิพพาน(อมตมหานิพพาน,อุตมบุรี, นิพพานนคร)	๓๖
มัคคจิต หรือ โลกุตตรกุศลจิต ๔	๔๑
ผลจิต หรือ โลกุตตรวิบากจิต ๔	๔๔
โลกุตตรจิต คืออะไร ?	๔๗
โลกุตตรกุศลจิต (มรรคจิต) คืออะไร	๕๑
โลกุตตรกุศลจิต กับการข้ามพ้นโลก ๓	๕๒
โลกุตตรกุศลจิต กับการละกิเลส	๕๖
โลกุตตรวิบากจิต (ผลจิต) คืออะไร	๖๐

สัญญา ๑๐ กิโลเมตรที่ผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ	๖๑
โลกุตตรจิต กับ การละสัญญา	๖๘
สรุปความ	๖๙-๗๐

จำนวนหน้า

โลกุตตรจิต

ความนำ

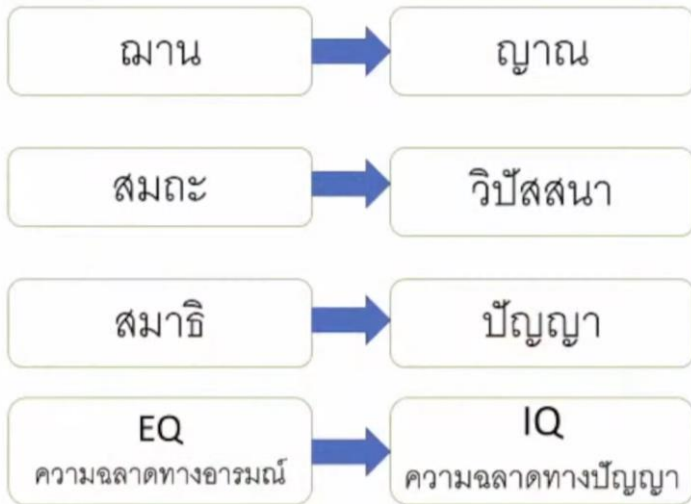
ท่านคณาจารย์ ที่เป็นพระเถรานุเถระทั้งส่วนกลางส่วนภูมิภาค คณาจารย์ที่เป็นคฤหัสถ์ทุกท่านตลอดถึงคณะทำงานในโครงการ Upskill ทุกฝ่าย

ในครั้งนี้ วันนี้อการบรรยายก็เข้าสู่สัปดาห์ที่ ๙ เป็นการบรรยายครั้งที่ ๙ ในภาคเช้าเป็นรายวิชาปรัชญาในอภิธรรมปิฎก ส่วนภาคบ่ายนั้นเป็นรายวิชาแก่นพุทธธรรมโดยพระเดชพระคุณอธิการบดี ซึ่งในวันนี้ ท่านจะเข้าเร็ววันหนึ่ง ก็ขอฝากทุกท่านให้เข้ามาในห้องประชุมไม่เกินเที่ยงครึ่ง ไม่เกิน ๑๓.๐๐ น. เนื่องจากว่า องค์กรอธิการบดี มีภารกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งการประชุมเตรียมความพร้อม ติดตามความก้าวหน้าพิธีประสาทปริญญา ที่จะเกิดขึ้นในวันที่ ๑๐-๑๑ เดือนนี้ ฉะนั้น วันนี้ก็มีการประชุมหลายประชุม ก็ขอความร่วมมือ

การบรรยายครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๙ ต่อเนื่องจากครั้งที่แล้ว ครั้งที่แล้วนี้ เป็นครั้งสุดท้ายที่เราพูดถึงจิต ในระดับโลกียะ สรุปลง่าย ๆ ว่า ที่ผ่านมา ตั้งแต่ครั้งที่ ๑ ถึงครั้งที่ ๘ เป็นการบรรยายถึงจิตในระดับโลกียะ ทั้งหมดเลย ตั้งแต่ระดับต่ำสุด ที่เรียกว่า อกุศลจิต มาจนถึงระดับสูงสุดของโลกียะ ที่เรียกว่าจิตในระดับอรุปรมาณ รวมทั้งสิ้น ๘๑ ดวง

ในวันนี้ก็จะข้ามพ้นระดับโลกียจิตมาถึงระดับโลกุตตรจิต ง่ายๆ ว่าที่ ผ่านมา เราพูดถึงจิตในไตรภูมิหรือภูมิที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงที่แต่งขึ้นสมัยสุโขทัย ก็เน้นจิตในไตรภูมิ ๘๑ ดวงนี้แหละ จึงตั้งชื่อว่า ไตรภูมิพระร่วง เพราะพูดถึงจิตภาพ ภูมิ สภาพชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏหรืออยู่ในไตรภูมิ ภูมิที่ยังท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิด ในวันนี้ก็จะเปลี่ยนระดับของจิตขึ้นมาถึงระดับสูงสุดอันเป็นเป้าหมายสุดท้ายหรือเป็นผลแห่งการปฏิบัติธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนาด้วย อันนี้เรียกว่าเป็นอุดมการณ์หรือเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สุดท้ายปลายทางแล้วการปฏิบัติธรรมทั้งหมดทุกสิ่งทุกคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สุดท้ายแล้วก็มีเป้าหมายอยู่ที่การบรรยายในวันนี้ เป็นเป้าหมายสุดท้ายก็คือการเข้าถึงจิตในระดับโลกุตตระ หรือจะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การเข้าถึงพระนิพพานนั่นเอง

ก่อนอื่นเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและเชื่อมโยงระหว่างการบรรยายครั้งที่แล้วหรือความสัมพันธ์ระหว่างจิตในระดับโลกียะกับจิตระดับโลกุตตระ ขอเชื่อมโยงและทบทวนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตในระดับฌานกับจิตในระดับโลกุตตระสักเล็กน้อย

ก่อนอื่นเรามาดูภาพแสดงความสัมพันธ์อันนี้ เวลาเราพูดถึง ฌาน เราจะได้ยินบ่อย ๆ เวลาอยู่ในวงการของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เราจะได้ยิน คำว่า ฌาน เป็นตัว ฌ กับ คำว่า ญาณ เป็นตัว ญ ฌานเป็นผลของการเจริญสมถะ มันเป็นคำที่ใกล้เคียงกันแต่อย่าได้สับสน ส่วน คำว่า ญาณ เป็นผลของการเจริญวิปัสสนา ฌานกับญาณก็มีความสัมพันธ์กันเพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนา เวลาเราเจริญไตรสิกขา รักษาศีล เจริญสมาธิ หรือ สติสิกขา จิตตสิกขา หรือทำสมาธิ ก็จะทำให้เราได้ฌาน เมื่อได้ฌานแล้วก็เป็นบาทฐานสู่ปัญญาที่เรียกว่า ญาณ

เพราะฉะนั้น ฌานกับญาณก็คือพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของไตรสิกขา สมาธิกับปัญญา นั่นเอง หรือจะพูดอีก

แบบหนึ่งในภาษาของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก็เรียกว่าเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างสมณะ กับวิปัสสนา ก็ได้ จะเรียกว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง ฆาน กับ ญาณ ก็ได้ ความสัมพันธ์ระหว่าง สมณะ กับ วิปัสสนา ก็ได้ เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง สมาธิ กับ ปัญญา ถ้าพูดด้วยภาษาแบบไตรสิกขาก็เรียกว่า เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง สมาธิ กับ ปัญญาถ้าพูดแบบภาษาของนักจิตวิทยาสมัยใหม่

ปัจจุบันนี้ นักจิตวิทยาสมัยใหม่ เรียกว่า Positive Psychology จิตวิทยาเชิงบวกซึ่งเป็นจิตวิทยาแนวใหม่ที่กำลังได้รับความนิยมในปัจจุบัน ถ้ามีคนเขียนหนังสือออกมาให้ความสำคัญกับชีวิตที่ประสบความสำเร็จและชีวิตที่มีความสุขว่า คนจะประสบความสำเร็จหรือมีความสุขไม่ได้ หมายความว่า เป็นความฉลาดหรือคนที่มี IQ สูง ๆ คนที่มี IQ สูง ๆ เหมือนนักปราชญ์อย่างอัลเบิร์ตไอน์สไตน์ อย่างนี้ เป็นคนที่มี IQ สูง ทำวิจัยแล้วพบว่า คนที่มีความฉลาดอัจฉริยะ เรียนหนังสือเก่ง ๆ ได้เกียรตินิยมอันดับ ๑ ได้ A ทุกวิชาเลย ไม่ใช่เป็นเครื่องรับประกันว่าจะประสบความสำเร็จและมีความสุขในชีวิต แต่ไม่ได้หมายความว่า IQ ไม่ดี แต่มันเป็นการพัฒนาชีวิตที่เขาเรียกว่า ไม่ใช่อองคร้อมหรือได้รับการพัฒนาในเฉพาะบางเสี้ยวบางส่วนของชีวิตเท่านั้น มีมิติหลาย ๆ ด้านของชีวิตควรให้ความสนใจและได้รับการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา

นักจิตวิทยาก็เลยเสนอแนวความคิดเรื่อง EQ ขึ้นมา EQ เขาย่อมาจาก Emotional intelligence หรือ Emotional quotient

แปลว่า ความฉลาดทางอารมณ์ ความฉลาดทางอารมณ์ถ้าพูดในมุมมองของพระพุทธศาสนาก็คือการพัฒนาชีวิตในมิติของจิตตสิกขา หรือการปฏิบัติสมาธิทำให้จิตมั่นคงแน่วแน่ มั่นคง มีความสุข ก็สอดคล้องกับเรื่องของฌาน สมถะ สมาธิ นี่แหละ ส่วนความฉลาดทางปัญญาที่ถือว่า IQ intellectual intelligence หรือ Intellectual quotient ความฉลาดทางปัญญาก็คือเป็นคนที่มีความเฉลียวในการคิด คิดเลขเก่ง คิดเลขเร็ว เรียนเก่ง เรียนวิชาอะไรก็ได้ A หมด แต่ก็เข้ากับคนไม่ได้ ถ้าไม่มี EQ ทำอะไรก็จับจด ไม่ประสบความสำเร็จ ถ้าจะให้ดีก็บอกว่า คนเราต้องฉลาดทั้งสองด้าน EQ ก็ฉลาด IQ ก็ต้องฉลาดด้วย ถ้าได้สองอย่างนี้ก็จะประสบความสำเร็จแน่นอน มีบางท่านเพิ่มเข้ามาอีกเป็น Sq Social intelligence ความฉลาดทางสังคมด้วย อันนี้ก็พอจะเทียบกันได้กับศาสตร์สมัยใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างฌานกับญาณ หรือสมถะกับวิปัสสนา หรือสมาธิกับปัญญา หรือ EQ กับ IQ

ถ้าเรามองย้อนไปพุทธประวัติ ประวัติของพระพุทธเจ้า สมัยที่พระองค์ออกบวชใหม่ ๆ ไปบำเพ็ญเพียรกับอาจารย์ทั้งสองคืออาจารย์อาหารดาบสกับอาจารย์อุททกดาบส แล้วก็ได้ปฏิบัติตามเส้นทางของอาจารย์ทั้งสองจนถึงขั้นสูงสุดที่อาจารย์ทั้งสองจะประสิทธิ์ประสาทวิชาให้ ปรากฏว่าอาจารย์ทั้งสองนั้นก็เชี่ยวชาญและไปถึงสูงสุดได้แค่ระดับสมถะหรือระดับฌานสมาบัติเท่านั้น ไม่สามารถให้เข้าถึงความหลุดพ้นได้ พระพุทธเจ้าก็เลยปลีกตนออกจากสำนักของอาจารย์ทั้งสอง ไปแสวงหาวิถีทางของตนเอง เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ หรือทาง

สายกลาง ก็ทำให้ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ตรงนี้ถ้ามองแบบกว้าง ๆ ก็แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างฆานกับวิปัสสนา หรือ ฆานกับฆานนั่นเอง ตอนที่พระองค์ไปแสวงหาวิถีทางของพระองค์เอง ก็ไปเน้นวิถีทางที่เน้นปัญญาไม่ได้ เอาฆานเป็นเป้าหมาย แต่เอาปัญญา หรือความหลุดพ้นเป็นเป้าหมาย ใช้ฆาน ใช้สมถะ ใช้สมาธิเป็นพื้นฐาน เป็นรากฐานต่อยอดไปสู่ระดับญาณ หรือระดับปัญญาเท่านั้นเอง นี่คือ ในเบื้องต้นที่จะต้องทราบ

ความสัมพันธ์ระหว่าง สมถะ กับ วิปัสสนา

- “ปราศจากขณิกสมาธิเสียแล้ว วิปัสสนาย่อมมีไม่ได้” (วิสุทธิฎีกา.)
- นตฺถิ ฆานํ อปญฺญสฺส นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน ย
 ยมฺหิ ฆานนฺจ ปญฺญนฺจ สเว นิพฺพานสฺส สนฺตึเก
- ฆานย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ปัญญา และปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ฆาน ผู้ใดมีทั้ง ฆานและปัญญา ผู้นั้นแลอยู่ใกล้นิพพาน

ความสัมพันธ์ระหว่างสมถะกับวิปัสสนา

ที่นี้ รายละเอียดหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ท่านก็กล่าวไว้ เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสมถะกับวิปัสสนา อันนี้ก็ถกกันบ่อยในวงการวิปัสสนากรรมฐาน ว่า เอ๊ะ เวลาเราปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานเนี่ย เราเอาแค่วิปัสสนาอย่างเดียวได้ไหม บางคนก็บอกว่าได้ ไม่ต้องไปเอาสมถะหรอก ก็เลยตั้งชื่อสำนักว่า สำนักปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานไปเสียเลยก็มี แล้วก็ทำให้พลอยไม่เห็นความสำคัญ

ของสมณะ เอาวิปัสสนาอย่างเดียวกันก็มี จริง ๆ แล้วในคัมภีร์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ชัดเจนว่า ทั้งสองอย่างจะต้องอิงอาศัยกัน ถ้าไม่อาศัยกัน หลักไตรสิกขา ก็จะไม่มีความหมาย เพราะไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ออกแบบให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมณะกับวิปัสสนาในตัวอยู่แล้ว สมาธิเป็นเรื่องของสมณะ ปัญญาเป็นเรื่องของวิปัสสนา เพราะฉะนั้น อย่างในคัมภีร์วิสุทธิมรรค มหาฎีกา พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ท่านได้กล่าวไว้ว่า ปราศจากขณิกสมาธิเสียแล้ว คือ อย่างน้อย ก่อนที่จะเจริญวิปัสสนา ต้องมีสมาธิขั้นต่ำ ต้องมีสมณะขั้นต่ำ อย่างน้อยก็คือ ขณิกสมาธิ ปราศจากขณิกสมาธิเสียแล้ว วิปัสสนาย่อมมีไม่ได้ นั่นหมายความว่า สมณะกับวิปัสสนา ต้องมีความสัมพันธ์กัน ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน นอกจากนั้น ยังมีพระพุทธพจน์รองรับว่า นตถิ ฌานํ อปญฺญสฺส นตถิ ปญฺญา อฌายิโน ยมฺหิ ฌานญจ ปญฺญญจ สเว นิพพานสฺส สนฺติเก ฌานย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ปัญญา และปัญญา ย่อมไม่มีแก่ผู้ไร้ฌาน ผู้ใดมีทั้งฌานและปัญญา ผู้ นั้นแลอยู่ใกล้พระนิพพาน ก็ให้เห็นเรื่องราว ทั้งฌานและปัญญาหรือพูดอีกภาษาหนึ่งว่า สมณะและวิปัสสนาหรือฌานกับปัญญาก็ได้ สมณะกับวิปัสสนาก็ได้ จะต้องมีควบคู่กันไปในวิถีทางที่เดินไปสู่การบรรลุพระนิพพาน ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งก็เป็นไปไม่ได้ เพราะหลักไตรสิกขาที่ดี หลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ดี ได้ถูกออกแบบไว้ให้ครอบคลุมทั้งเรื่อง ฌานทั้งเรื่องสมณะและวิปัสสนาอยู่ในนั้นแล้ว ถ้าจะให้กว้างกว่านั้นก็ คือครอบคลุมทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ครอบคลุมทั้งสมณะและวิปัสสนา

อยู่ในนั้นแล้ว ถ้าเราปฏิบัติสมณะก็เหมือนเราปฏิบัติไตรสิกขาบางข้อ ถ้าเราปฏิบัติสมณะก็เหมือนเราปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ บางข้อ ก็จะไม่ทำให้บรรลुพระนิพพานได้

ฌานทำให้มีความสามารถพิเศษ (อุตตริมนุสสรธรรม)

- ฌาน ทำให้เกิดผลพลอยได้ คือ ทำให้มีความสามารถพิเศษ ที่เรียกว่า “อภิญญา ๕” ได้แก่
 - แสดงฤทธิ์ได้ (อิทธิวิธิ)
 - อ่านใจคนอื่นได้ (เจโตปริยญาณ)
 - ระลึกชาติได้ (ปุพเพนิวาสานุสติญาณ)
 - หุตทิพย์ (ทิพพโสต) และ
 - ตาทิพย์ (ทิพพจักขุ)

ฌานทำให้มีความสามารถพิเศษ (อุตตริมนุสสรธรรม)

ต่อไป ฌาน ไม่ว่าจะเป็นการได้รูปฌาน อรูปฌาน ที่เราบรรยายมาในครั้งที่ ๗ ครั้งที่ ๘ ที่ผ่านมา ฌานจะทำให้เกิดผลพลอยได้ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า by Product ทำให้เกิดผลพลอยได้ คือไม่ใช่ผลที่เป็นเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่แท้จริง คือทำให้มีความสามารถพิเศษที่เรียกว่า อุตตริมนุชยธรรม อุตตริมนุสสรธรรม ก็คือความสามารถที่เหนือกว่ามนุษย์คนธรรมดาสามัญทั่วไป คนธรรมดาสามัญทั่วไปไม่ได้จะต้องเป็นคนฝึกปฏิบัติมาทางนี้ เรียกว่า เป็นความสามารถพิเศษ ความสามารถพิเศษเหล่านี้ไม่ใช่เป็นเป้าหมายที่พระพุทธศาสนาสอนให้เรามุ่งหวังหรือต้องการ แต่ใครก็ตาม เมื่อ

ปฏิบัติมาถึงขั้นนี้ก็จะได้มาน คือได้อรูปฌาน ก็จะมีความสามารถพิเศษ เรียกว่า ได้อภิญญาทั้ง ๕

อภิญญาทั้ง ๕ เป็นเรื่องของโลกียะ คือระดับได้อรูปฌาน ก็สามารถได้ฤทธิ์ได้เดชพวกนี้ อย่างเช่นฤทธิชีพรในสมัยพุทธกาล ก็จะเห็นว่าสามารถจะแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ เหาะเหินเดินอากาศก็ยั้งได้เลย อันนั้นก็เป็นฤทธิ์เป็นความสามารถพิเศษแต่เป็นระดับโลกียะไม่สามารถจะทำให้บรรลุลุคัพพันเป็นพระอรหันต์ได้ จึงไม่ใช่เป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นผลพลอยได้ เช่น อย่างที่หนึ่งแสดงฤทธิ์ได้ ภาษาบาลีว่า (อิทธิวิธี, อิทธิวิธี) แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ อ่านใจคนอื่นได้ (เจโตปริยญาณ) รู้ว่าคนอื่นกำลังคิดอะไรอยู่ ระลึกชาติได้ (ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ) มีหูทิพย์ (ทิพโสต) แล้วก็มิตาทิพย์ (ทิพพจักขุ) ก็จะไม่ลงรายละเอียด ให้เห็นภาพเฉย ๆ ว่า คนที่เชี่ยวชาญในเรื่องของสมณะจนได้มานขั้นสูงจะทำให้มีความสามารถพิเศษ แต่ความสามารถเหล่านี้ไม่ใช่เป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนา เป้าหมายหลักอยู่ที่บรรลุพระนิพพาน พระอรหันต์บางรูปก็ไม่มีคุณสมบัตินี้ ถ้าไม่ได้อภิญญา ท่านเน้นไปทางวิปัสสนา ใช้สมณะมาเป็นพื้นฐานและก็เชี่ยวชาญในทางวิปัสสนาท่านก็จะไม่มีความสามารถแบบนี้

ฉาน ในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว

- ฉานสมาบัติทั้งหลาย นอกจากจะเป็นพื้นฐานที่ดีในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานแล้ว บางครั้งท่านก็เรียกเป็นนิพพานโดยปริยาย คือ โดยอ้อม
- มีพุทธพจน์ตรัสเรียก รูปฉาน ๔ อรูปฉาน ๔ และสัญญาเวทิตนโรธ (เรียกอีกอย่างว่า นิโรธสมาบัติ) ว่า เป็น ตถกนิพพาน (นิพพานด้วยธรรมคูปรับ หรือ นิพพานชั่วคราว) บ้าง ทิฏฐธรรมนิพพาน (นิพพานเห็นทันตา) บ้าง สันทิฏฐิกนิพพาน (นิพพานที่ผู้บรรลุดูจะเห็นได้เอง) บ้าง

ฉาน ในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว

ฉานในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว ฉานสมาบัติทั้งหลายก็คือ ตั้งแต่รูปฉานจนถึงอรูปฉานนั้นแหละ นอกจากจะเป็นพื้นฐานที่ดีในการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานแล้ว บางครั้งท่านก็จะเรียกเป็นนิพพานโดยปริยาย โดยอ้อมด้วยคือเป็นนิพพานชั่วคราว ท่านพุทธทาสใช้คำว่า นิพพานแบบขิมกลาง มีพระพุทธพจน์ตรัสเรียก รูปฉาน ๔ อรูปฉาน ๔ และสัญญาเวทิตนโรธ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิโรธสมาบัติ ว่า เป็น ตถกนิพพาน นิพพานด้วยธรรมคูปรับ หรือ นิพพานชั่วคราว ก็คือเอาสมาธิมาปราบกิเลสนิวรณ์ทั้ง ๕ ให้สงบ แต่ยังไม่สามารถจะทำลายมัน แค่ให้สงบชั่วคราวได้ เรียกว่า ทิฏฐธรรมนิพพาน บ้าง นิพพานเห็นทันตา เรียกว่า สันทิฏฐิกนิพพาน บ้าง นิพพานที่ผู้บรรลุดูจะเห็นได้เอง เป็นนิพพานชั่วคราวตราบเท่าที่ยังเข้าฉาน เข้าสมาบัติ ได้ลี้มรสนิพพานแบบชั่วคราว ไม่ใช่นิพพานถาวร ก็แสดงว่าสมณะ ฉานสมาบัตินั้นก็มี

ประโยชน์ ทำให้เราอย่างน้อยก็ได้ชิมलगพระนิพพานเล็ก ๆ น้อย ๆ ชั่วครั้งชั่วคราวได้ นี่ก็เป็นคำสรรเสริญของพระพุทธเจ้าเอง

ฌาน ในฐานะนิพพานชั่วคราว

- “ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม ฯลฯ เข้าถึง **ปฐมฌาน** แม้เท่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสเรียกว่า เป็น **ทิฐฐธรรมนิพพาน...** ภิกษุก้าวล่วง **เนวสัจญานา สัจญายตนะ** โดยประการทั้งปวง เข้าถึง **สัจญาเวทยติ นิโรธ** อยู่ เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะหลายของเธอก็หมดสิ้นไป แม้ถึงเท่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสเรียกว่า เป็น **ทิฐฐธรรมนิพพาน...**”

เช่นที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌานแม้เท่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสเรียกว่า ทิฐฐธรรมนิพพานนิพพานที่ทันตาเห็น เห็นได้ในปัจจุบัน ภิกษุก้าวล่วงเนวสัจญานา สัจญายตนะ คือ อรูปฌานชั้นสูงสุด ชั้นสุดท้ายโดยประการทั้งปวง เข้าถึงสัจญาเวทยตินิโรธ เห็นด้วยปัญญา อาสวะทั้งหลายของเธอก็สิ้นไป สิ้นไป คือสิ้นไปชั่วคราว แม้ถึงเท่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสเรียกว่า เป็น ทิฐฐธรรมนิพพาน เป็นนิพพานในปัจจุบัน นิพพานที่เห็นทันตา

ฌาน ในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว

- **วิกขัมภนนิโรธ / วิกขัมภนวิมุตติ** หมายถึง การดับหรือพ้นกิเลสด้วยการข่มไว้ ได้แก่ การที่ผู้เจริญปฐมฌานดับนิวรณ์ได้ด้วยกำลังแห่งฌาน (สมาบัติทั้ง ๘ คือ รูปฌาน ๔ และอรูปรฌาน ๔ เป็นวิกขัมภนนิโรธ ทั้งหมด)

ฌานในฐานะเป็นนิพพานชั่วคราว เพิ่มเติมอีกแบบหนึ่ง จะเรียกอีกแบบหนึ่งว่านิพพานแบบชั่วคราว เรียกว่า วิกขัมภนนิโรธ หรือ วิกขัมภนวิมุตติ หมายถึง การดับหรือพ้นกิเลสด้วยการข่มไว้ ได้แก่ การที่ผู้เจริญปฐมฌานดับนิวรณ์ได้ ด้วยกำลังแห่งฌานสมาบัติทั้ง ๘ คือ รูปฌาน ๔ อรูปรฌาน ๔ เป็นวิกขัมภนนิโรธทั้งหมด เป็นความดับกิเลสเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสชั่วคราว ตราบใดที่ยังมีกำลังของฌานหรือกำลังของผลสมณะ ข่มกิเลสเอาไว้ได้ ก็เรียกว่า จิตในขณะนั้นหลุดพ้นชั่วคราว แต่ถ้าออกจากฌานสมาบัติเมื่อไหร่ กิเลสก็สามารถกำเริบได้ ภาษาในพระพุทธศาสนาใช้ว่า กำเริบ กุปฺปา กุปฺปา เวลาที่เราสวดกัน กำเริบขึ้นมาได้ ในธรรมจกกับปวัตตนสูตรที่เราสวดกัน อกุปฺปา เม วิมุตติ ญาณัญจะ ปะนะ เม ทัสสะนัง อุทะปาติ, อะกุปฺปา เม วิมุตติ ความหลุดพ้นของข้าพเจ้าไม่กำเริบขึ้นมาอีก อันนั้นก็คือหลุด

พันแบบบรรลุนิพพานเลย แต่ถ้าหลุดพันแบบนี้ก็ยังสามารถทำได้
หมายความว่า กิเลสสามารถจะพันตัวกลับมาครอบงำใจของเราได้

พระอรหันต์ กับ การได้ฌาน

- พระอรหันต์มี ๒ ประเภทหลัก คือ
- **พระปัญญาวิมุตติ** คือ ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา ได้แก่ ท่านผู้มุ่งหน้าบำเพ็ญแต่วิปัสสนา อาศัยสมณะ เถาที่จำเป็น (อย่างน้อยขณิกสมาธิ) พอเป็นบาทฐานของวิปัสสนาให้บรรลุอาสาชยญาณเท่านั้น ได้สมณะไม่เกินรูปฌาน ๔ ไม่มี ความสามารถพิเศษ เช่น เข้าใจโรธสมาบัติไม่ได้ ไม่ได้โลกียอภิปัญญา ๕ เป็นต้น บางครั้งเรียกว่า “**สุกขวิปัสสกะ**” หรือ “**สุทธวิปัสสนายานิก**” (ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน)
- **อุกโตภาควิมุตติ** ผู้หลุดพ้นทั้งต้องส่วน หมายถึง ท่านผู้บำเพ็ญสมณะมาเป็นอย่างมากจนถึงอุรูปฌาน จากนั้น จึงใช้สมณะเป็นฐานบำเพ็ญวิปัสสนาต่อจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระอรหันต์ กับ การได้ฌาน

พระอรหันต์กับการได้ฌาน ที่นี้ก็มีข้อถกเถียงในวงการของผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา พุทธปรัชญา พระอรหันต์ มี ๒ ประเภท เอาเข้าจริง ถ้าเราไปตรวจสอบดูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดูเหมือนว่านักปราชญ์ในต่างประเทศเขาก็พูดถึง มีหลายคนที่ยืนยันบทความ พระอรหันต์ในสมัยพุทธกาล ระหว่างพระอรหันต์ที่ได้ฌานระดับสูงสุดแล้วก็ก้าวขึ้นไปสู่วิปัสสนาจนได้เป็นพระอรหันต์กับพระอรหันต์ที่อาศัยสมณะเพียงพื้นฐานเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วก็ก้าวขึ้นไปสู่วิปัสสนา แล้วก็ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ อย่างไหนมากกว่ากัน มีนักวิชาการเขียนเรื่องนี้ไว้มาก เท่าที่ตรวจสอบดูในคัมภีร์พระไตรปิฎก

ก็ดูเหมือนจะเป็นพระอรหันต์แบบปัญญาวิมุตติหรือที่เน้นวิปัสสนามี
สมณะพอเป็นพื้นฐานนี้มากกว่า

ทีนี้ถ้าเราจะแยกพระอรหันต์ตามวิถีทางที่เดินไปสู่ความหลุด
พ้น จะแยกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ ๒ ประเภท ประเภทแรก เรียกว่า พระ
ปัญญาวิมุตติ หมายถึง ผู้หลุดพ้นด้วยปัญญาคือใช้ปัญญาเป็นตัวหลัก
เป็นตัวนำ ได้แก่ ท่านผู้มุ่งหน้าบำเพ็ญแต่วิปัสสนา อาศัยสมณะเท่าที่
จำเป็น อย่างน้อยชนิกสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนาให้บรรลุ
อัสวัภยญาณสมาบัติคือบรรลุหลุดพ้นจากกิเลสเท่านั้น ได้สมณะไม่
เกิน รูปมาณ ๔ ไม่มีความสามารถพิเศษคือไม่ได้อภิญญา ที่ว่าเมื่อ
สักครู่นี้ เช่น เข้านิโรธสมาบัติไม่ได้ ไม่ได้โลกียอภิญญา ๕ ที่พูดมาเมื่อ
สักครู่ เป็นต้น บางครั้ง เรียกว่า สุขขวิปัสสกะ หรือ สุทธิวิปัสสนายานิก
ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน คำว่า ล้วน ๆ ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีสมณะเลย
ก็ต้องพอมีบ้าง พอเป็นพื้นฐาน

อีกประเภทหนึ่ง ในวงการผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาบอกว่า ผู้
บรรลุอรหันต์แบบนี้มีมาก กว่าในสมัยพุทธกาล ประเภทที่สอง อุภโต
ภาควิมุตติ ผู้หลุดพ้นทั้งสองส่วน หมายถึง ท่านผู้บำเพ็ญสมณะมาเป็น
อย่างมาก จนถึงได้รูปมาณคือเชี่ยวชาญในสมณะด้วย จากนั้นจึงใช้
สมณะเป็นฐานบำเพ็ญวิปัสสนาต่อ จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ นี่ก็คือ
พระอรหันต์ ๒ ประเภท พุดง่าย ๆ พระอรหันต์ที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ
ได้อภิญญากับพระอรหันต์ที่ไม่มีคุณสมบัติพิเศษ แต่พระอรหันต์ทั้ง ๒
ประเภทนั้นก็หลุดพ้นจากกิเลสเหมือนกัน มองในแง่กิเลส จิตของท่าน

ทั้งสองประเภทนี้หลุดพ้นจากกิเลสเหมือนกัน ไม่มีกิเลสหลงเหลืออยู่
ใด ๆ ทั้งสิ้น อันนี้ทุกท่านเหมือนกัน ถึงมองในแง่ปัญญาเหมือนกัน
ปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะธรรมทั้งหลาย ตามความเป็นจริง
เหมือนกัน แต่ความสามารถพิเศษของทั้งสองประเภทนี้ไม่เหมือนกัน

กลุ่มแรก ไม่ได้อภิญญาคือไม่มีความสามารถพิเศษ เข้านิโรธ
สมาบัติก็ไม่ได้ด้วย

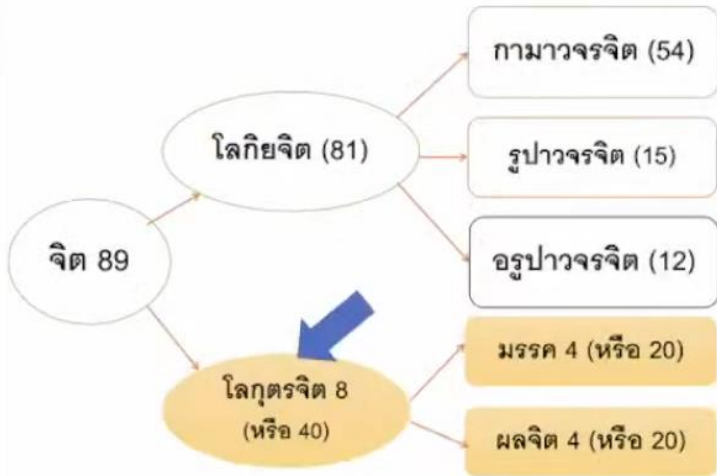
ส่วนกลุ่มหลังนี้มีความสามารถพิเศษ ได้โลกียอภิญญา ๕ เข้า
นิโรธสมาบัติได้ด้วย

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้าที่เป็นพระ
อรหันต์ผู้ใหญ่ เราจะเห็นได้ว่า บางท่านมีความสามารถพิเศษ บางท่าน
ไม่มี เช่น พระโมคคัลลานะสามารถแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ แต่พระรูปอื่น
ๆ แสดงฤทธิ์ไม่ได้ ตามประวัติพระอรหันต์ทุกรูป ต้องไปเข้านิโรธ
สมาบัติ บางรูปเท่านั้นที่ต้องไปเข้านิโรธสมาบัติ เช่น พระมหากัสสปะ
เวลาท่านว่าง ๆ ไม่ได้รับผิดชอบต่อภาระงานหมู่สงฆ์ ท่านก็จะปลีกตน
ไปเข้านิโรธสมาบัติในป่า ในภูเขา บนภูเขา เป็นต้น ก็จะไม่เห็นว่า มีทุก
รูปทำแบบนั้น เพราะฉะนั้น อันนี้ก็สภาพสะท้อนว่า พระอรหันต์
เหมือนกัน หมดกิเลสเหมือนกัน หลุดพ้นเหมือนกัน แต่ความสามารถ
พิเศษบางประการไม่เหมือนกัน อันนี้ก็อยากจะฝากไว้เป็นข้อมูล รู้
ภาพรวม ๆ ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างโลกุตตรจิตที่เราจะศึกษา
ต่อไปนี้ กับฉานจิต จิตในระดับฉานที่ว่ามีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน
อย่างไรต่อไป

โลกุตตรจิต (จิตเหนือโลก) Supramundane Mind

โลกุตตรจิต (จิตเหนือโลก)

ต่อไปก็เข้าสู่หัวข้อของวันนี้โดยตรงคือเรื่องของโลกุตตรจิต (จิตเหนือโลก) หรือจิตหลุดพ้นจากโลกก็ได้ ภาษาอังกฤษ เขามักจะแปลว่า Supramundane Mind จิตที่เหนือโลก เหนือโลกีย์

ก่อนอื่นเรามาดูโครงสร้างของจิตทั้งหมด ให้เห็นภาพรวมว่า ๘ ครั้งที่ผ่านมา เราได้ฟังการบรรยายหรือได้ศึกษาโลกียจิต ๘๑ ซึ่งแบ่งเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ส่วนที่เป็นจิตระดับกลาง กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ ได้ครบแล้ว ได้เห็นจิตที่แตกต่างกัน ๓ ระดับ ตามเหตุปัจจัย ตามองค์ประกอบโดยเฉพาะเจตสิกที่เข้าประกอบไม่เหมือนกัน

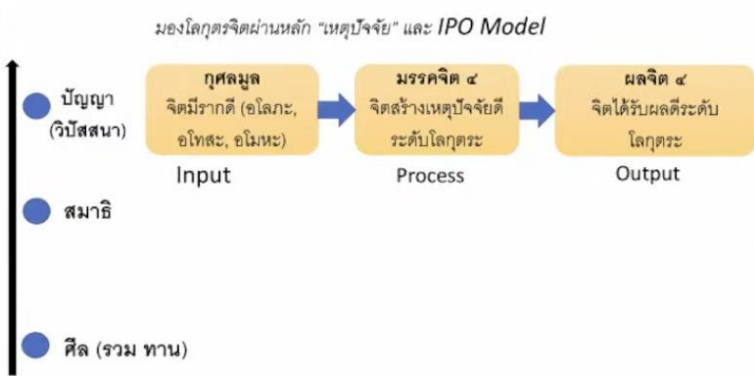
ต่อไปนี่เราก็จะมาศึกษาจิตในระดับที่เรียกว่าโลกุตตระ โดยย่อ มี ๘ โดยพิสดารมี ๔๐ ที่ว่าโลกุตตระ พ้นจากโลก หมายความว่า พ้นหรือเหนือ หรือ สูงกว่าโลกียจิต นี่แหละ จึงเรียกว่า โลกุตตระ สูงกว่าเหนือกว่า พ้นไปจากโลกียจิต นี่แหละ จึงเรียกว่า โลกุตตรจิต ก็คือแยกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ กลุ่มที่ ๑ เรียกว่า มรรคจิต ๔ หรือนับแบบพิสดาร ก็

ได้ ๒๐ คือ ๔×๕ ได้ ๒๐ หมายความว่าใน ๔ อย่าง แต่ละอย่างนั้น สามารถแยกเป็น ๕ ก็ได้ แยกตามระดับของฌานแล้ว ก็กลุ่มที่ ๒ เรียกว่า ผลจิต มี ๔ หรือ ๒๐ ให้ภาพโครงสร้างใหญ่ก่อน

ที่นี้ โลกุตตรจิตในคัมภีร์บางครั้ง ท่านก็เรียกว่า โลกุตตรกุศลจิต หมายถึง จิตที่เป็นกุศลในระดับโลกุตตระ ไม่ใช่กุศล ในระดับโลกียะ เหมือนที่เราพูดมาทั้งหมด กุศลสามารถเกิดขึ้นได้ในระดับจิต ระดับกลางก็ได้ ระดับจิตที่เป็นระดับรูปฌานก็ได้ จิตในระดับอรุฌานก็ได้ ก็เป็นกุศลเหมือนกัน แต่กุศลเหล่านั้น เป็นกุศลระดับโลกีย์ แต่กุศลระดับนี้เป็นกุศลระดับโลกุตตระ นั่นก็คือจิตที่เกิดจากการดำเนินตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรค หมายถึง อริยมรรคในระดับโลกุตตระ จิตที่ทำงานอยู่ในระดับนี้เรียกว่า โลกุตตรกุศลจิต

ส่วนกลุ่มที่ ๒ นอกจากจะเรียกว่า กุศลจิตแล้ว ยังเรียกว่า โลกุตตรวิบากจิต ได้ด้วย มี ๒๐ พุดง่าย ๆ ก็คือเป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุปัจจัยระหว่างผล ระหว่างเหตุกับผลหรือเหตุปัจจัยกับผลของเหตุปัจจัยนั่นเองตามแนวคิดเรื่องที่เราได้พูดมาแล้ว

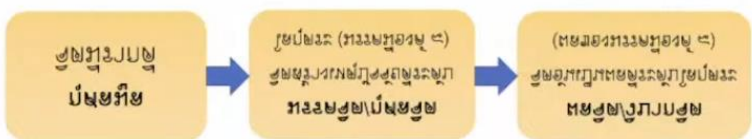
มองโลกตรจิตผ่านหลัก “เหตุปัจจัย” และ IPO Model

เราก็จะเห็นว่านี่เป็นเหตุกับผลในระดับปัญญา ถ้าเราเอากรอบของไตรสิกขามาจับ ก็จะทำให้เห็นว่าในครั้งที่แล้วเป็นความสัมพันธ์ในระดับเหตุกับผล ในระดับของสมานธิ ส่วนกามาตรวจสอบจิตเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลในระดับศีลรวมทั้งทานด้วย กามาตรวจสอบที่เป็นกุศล ในครั้งที่แล้วจิตระดับฌานไม่ว่าจะเป็นรูปฌาน อรูปฌานก็ตาม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล หรือเหตุปัจจัยกับผลของเหตุปัจจัย ในระดับสมานธิระดับกลาง

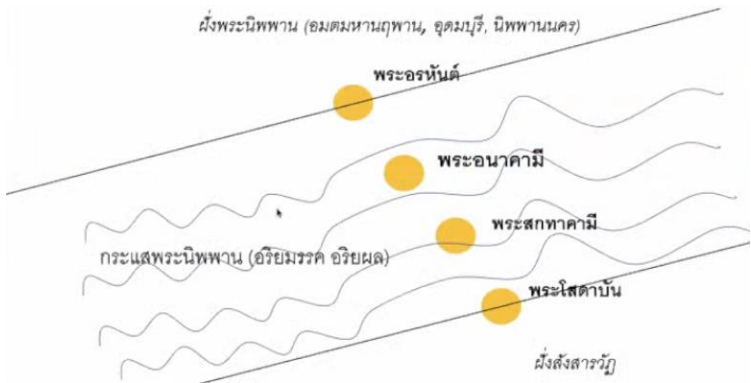
ส่วนในครั้งนี้ เป็นเรื่องของปัญญา จะพูดอีกแบบหนึ่งก็คือเป็นเรื่องของวิปัสสนา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลในระดับปัญญา อันนี้ ถ้าเรามองผ่านกรอบของไตรสิกขา คือศีล สมานธิ ปัญญา เพราะฉะนั้น ถ้าจะสรุปตรงนี้ง่าย ๆ ก็คือ จิตในระดับโลกุตระเป็นจิต

ที่เน้นไปทางด้านปัญญา ไม่ใช่เน้นไปที่ด้านสมณะหรือสมาธิ เพราะเป็นการยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา แต่ถามว่ามีสมาธิมีศีลอยู่ในนั้นไหม ก็มี เป็นตัวสนับสนุนอยู่ข้างหลัง แต่ตัวที่เด่น ทำงานเด่นออกหน้าเลยในระดับนี้ก็คือปัญญา ปัญญาเป็นตัวออกหน้า

เพราะฉะนั้น ถ้ามองในแง่ความสัมพันธ์ในเชิงเหตุปัจจัยตามหลักพระพุทธศาสนาหรือตามกฎแห่งกรรม แต่เป็นกฎแห่งกรรมในระดับที่ในพระสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า กรรมมันมีอยู่ ๓ ประเภท คือ กรรมดำ กรรมขาวและกรรมไม่ดำไม่ขาว ที่เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม ก็คืออกุศลกรรมก็คือกรรมดำ กุศลกรรมก็คือกรรมขาว ส่วนการทำกรรมในระดับอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือในระดับโลกุตตระ มรรคจิต ผลจิต เป็นเรื่องของกรรมไม่ดำไม่ขาว ที่เป็นไปเพื่อสิ้นกรรม หมายความว่าเมื่อได้ผลสูงสุดแล้ว กรรมก็จะไม่มีอีกต่อไป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจิตในระดับโลกุตตระก็ยังอยู่ในกรอบแนวคิดเรื่องหลักเหตุปัจจัยของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักที่เป็นหัวใจสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาที่ครอบคลุมสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายจิตตั้งแต่ระดับต่ำสุดไปจนถึงสูงสุด หรือพูดได้ว่าเป็นหัวใจของหลักธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งหมด ก็คือหลักเหตุปัจจัยนี้แหละ

เราจะเห็นว่า จิตในระดับนี้ เรียกว่า เป็นจิตมีรากดี รากดีนี้ เป็นรากดีในระดับสูง เป็นกุศลมูลก็จะต้องประกอบด้วยกุศลมูล อันนี้เป็นตัวพื้นฐานของจิตที่ดีทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นระดับกาม ระดับรูปฌาน อรูปฌานก็ดี ก็จะเป็นรากฐานของจิตทั้งหมด เป็นกุศลเจตสิกที่ดี ที่นี้เมื่อมีรากดี จิตก็ทำเหตุปัจจัยที่ดี เป็นเหตุปัจจัยในระดับของอริยมรรค ก็คืออริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ จะเรียกว่าเป็นกุศลจิตก็ได้ เมื่อทำเหตุปัจจัยที่ดี ในระดับสูงในระดับโลกุตตระ ก็จะเป็นจิตที่ให้ผลดี ในระดับสูง ระดับโลกุตตระเช่นเดียวกัน พุดง่าย ๆ ว่า มรรคจิตเป็นจิตที่สร้างเหตุ เหตุในที่นี้ก็คือเหตุตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนผลจิต ก็คือจิตที่ได้รับผล อันเกิดจากการปฏิบัติ ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง พุดง่าย ๆ ถ้าพุดตามหลักอริยสัจ ๔ ก็หมายถึงอริยสัจ ๒ ข้อท้าย ผลจิต ก็คือนิโรธในอริยสัจ ๔ ส่วนมรรคจิต ก็คือมรรค อริยสัจ ๔ ข้อสุดท้าย อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็คือมรรค นี่ก็คือการปฏิบัติ จะเรียกผ่านหรือมองผ่านหลักอริยสัจ ๔ ก็เรียกว่า ผลจิต ก็คือนิโรธ ส่วนมรรคจิต ก็คือมรรคมีองค์ ๘ ข้อสุดท้ายของอริยสัจ ๔ นั้นเอง นี่ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นเหตุเป็นผลตามหลักเหตุปัจจัย

ฝั่งพระนิพพาน (อมตมหานฤพาน, อุดมบุรี, นิพพานนคร)

ขอนำเสนอภาพในครั้งที่แล้วให้เห็นภาพอีก เวลาเราพูดถึงโลกุตตรจิตก็จะต้องไปเกี่ยวข้องกับผู้ที่ เป็นพระอริยบุคคลซึ่งเป็นผู้มีจิตประเภทนี้ ท่านผู้มีจิตประเภทนี้ ถ้าแยกเป็นประเภท ๆ หรือเป็นระดับก็มีอยู่ ๔ ประเภท ๔ บุคคล เราเรียกว่า พระอริยบุคคล ๔ จำพวก ก็คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ จำพวกนี้ ก็คือท่านผู้มีจิตระดับโลกุตตระนี้แหละ คือท่านเหล่านี้ ในคัมภีร์ท่านตั้งชื่อพระอริยบุคคลทั้ง ๔ จำพวก ด้วยภาษาที่ทำให้มองเห็นภาพ เขาเรียกว่าภาษาเชิงภาพพจน์ และภาษาอังกฤษ เรียกว่า figurative Language เป็นภาษาที่พูดออกมาแล้วทำให้มองเห็นภาพ เรามาดูภาพรวมก่อน ถ้าสมมุติว่า ตรงกลางเป็นแม่น้ำก็ได้ เป็นแม่น้ำแห่งอริยมรรคก็แล้วกัน หรือแม่น้ำที่ชื่อว่า แม่น้ำกระแสพระนิพพาน แม่น้ำสายนี้ก็จะ มี ๒ ฝั่ง ฝั่งข้างนี้ก็คือส่วน

ของฝั่งปุกุชคือพวกเราทั้งหลาย ที่ยังไม่เป็นพระอริยบุคคล ยืนอยู่ฝั่งข้างนี้ ข้างล่าง ฝั่งสังสารวัฏ ส่วนฝั่งตรงกันข้ามกับสังสารวัฏ ก็คือฝั่งพระนิพพาน

ในคัมภีร์ชั้นหลัง ๆ บางที่ท่านต้องการมองให้เห็นภาพ ท่านก็เอานครมาเปรียบเทียบบ้าง เอาเมืองมาเปรียบเทียบบ้าง อย่างเช่น ใช้คำเรียก แต่ว่าจริง ๆ พระนิพพานไม่ใช่เมือง ไม่ใช่นคร ไม่ใช่พื้นดิน ไม่ใช่สถานที่ เป็นสภาวะ บางที่คัมภีร์รุ่นหลังอย่างเช่นในคัมภีร์ไตรภูมิ พระร่วงก็มี ก็จะใช้คำว่า อมตมหานคร, อุดมบุรี อุดตมบุรี เมืองอันสูงสุด เมืองอันอุดม ใช้เรียก พระนิพพาน จริง ๆ พระนิพพานไม่ใช่เมือง เป็นคำเปรียบเทียบ นิพพานนครก็มีหรือนครนิพพาน เพราะอะไร เพราะว่าให้มันสัมพันธ์กับชื่อของพระอริยบุคคล พระอริยบุคคลเหล่านี้ก็คือผู้เดินทางข้ามจากฝั่งข้างนี้ไปสู่อีกฝั่งโน้น ฝั่งข้างนี้เป็นฝั่งที่เวียนว่ายตายเกิด ฝั่งข้างโน้นเป็นฝั่งที่ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด ที่นี้การเดินทางไปสู่ฝั่งข้างโน้น ระยะทางของการเดินทางก็แบ่งออกเป็น ๔ ระยะด้วยกัน เนื่องจากว่าเป็นทางที่ไกลพอสมควร ท่านก็แบ่งออกเป็น ๔ ระยะ ตามความก้าวหน้าของการเดินทาง ในระยะที่ ๑ ชื่อของท่านผู้บรรลุสู่กระแสพระนิพพาน

ท่านที่ ๑ เรียกว่า พระโสดาบัน โสดาบัน มาจาก โสดา ที่แปลว่า กระแส อาปนนะ แปลว่า ถึง เพราะฉะนั้น ในภาษาอังกฤษ เขาก็เลยแปลคำว่า โสดา กระแส stream enterer แปลว่า ผู้ถึงกระแสหรือผู้เข้าสู่กระแส กระแส ในที่นี้ หมายถึง กระแสพระนิพพาน ถ้าเปรียบ

เหมือนกระแสนิพพานเป็นแม่น้ำสายหนึ่ง พระโศดาบันก็คือหยั่งเท้า ก้าวเท้าลงไป เอาตัวไปแช่อยู่ในกระแสน้ำ แต่ก็ยังไม่ห่างไกลจากฝั่งมากนัก เรียกว่า ได้ก้าวเท้าทั้งสองก้าวลงไปแช่อยู่ในกระแสนของพระนิพพานแล้ว เพราะฉะนั้น จึงตั้งชื่อท่านผู้นี้ตามความก้าวหน้าของการเดินตามทางอริยมรรคว่า พระโศดาบัน แปลว่า ผู้ถึงกระแสนกระแสน ในที่นี้ก็คือกระแสนิพพาน นี่คือขั้นที่ ๑ อยู่ใกล้ ๆ ฝั่งข้างนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อท่านผู้นี้เดินยังไม่ถึงเป้าหมายแต่เสียชีวิตก่อนระหว่างทาง จึงต้องกลับมาเกิดอีกอย่างมากไม่เกิน ๗ชาติ แต่ว่าจะไม่เกิดในที่ต่ำ ๆ จะไม่เกิดในอบาย อย่างต่ำก็คือเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา ก็จะต้องมาเกิดอีก เพราะอยู่ใกล้ฝั่งข้างนี้

ท่านที่ ๒ นี้เดินไปในกระแสนิพพานไกลไปอีก เกือบถึงครึ่งทางแล้ว จึงเรียกชื่อท่านผู้นี้ว่า สกทาคามี สกทาคามี มาจากคำว่า สกิง สกิง แปลว่า ครั้งเดียว ภาษาอังกฤษเรียกว่า once ที่แปลว่า ครั้งเดียว once returner สก+อาคามี อาคามี แปลว่า กลับมา return returning แปลว่า ผู้กลับมาอีกครั้งเดียว คือจะเกิดอีกชาติเดียว ถ้ายังไม่บรรลุนิพพาน ตายไปในระหว่างทาง ก็เกิดอีกครั้งเดียว คือ จะกลับมาเกิดอีกครั้งเดียว

ท่านที่ ๓ ท่านผู้นี้เลยแล้วครึ่งทางไปแล้ว ถ้าเอาสังโยชน์ทั้ง ๑๐ มาจับ ท่านผู้นี้จะกิเลสได้เกินครึ่งหนึ่งไปแล้ว สังโยชน์มี ๑๐ ท่านผู้นี้ก็ละได้ ๕ แล้ว ก็ครึ่งหนึ่งพอดี เรียกว่า ผู้เดินทางไปถึงครึ่งแม่น้ำ ก่อนไปทางฝั่งพระนิพพานด้วยเข้าไปเพราะฉะนั้นท่านผู้นี้จึงเรียกชื่อว่า

อนาคามี อนาคามี มาจากคำว่า น ที่แปลว่า ไม่ กับ อาคามี ที่แปลว่า กลับมา return เพราะฉะนั้น พระอนาคามี ก็คือ ผู้ที่ไม่ return ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ แต่ถ้าตายระหว่างทาง มีที่ที่เป็นพรหมสำหรับเป็นที่รองรับ พระอนาคามีชั้นสุทธาวาสรองรับ เกิดแล้วก็ดับนิพพานที่นั่นเลย ไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะออกบวชหรือปฏิบัติธรรม หรือไปเข้าวิปัสสนากรรมฐานแล้วก็เป็นพระอรหันต์ไปเกิดในชั้นสุทธาวาสแล้วก็ไปเป็นพระอรหันต์ที่นั่นไปเลย ไม่กลับมาอีกต่างจากโสดาบันสกทาคามี ยังจะกลับมาอยู่

เพราะฉะนั้น การกลับมามาก กลับมาน้อย หรือไม่กลับมา ก็สะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการเดินบนเส้นทางแห่งพระนิพพานนี้เอง ส่วนพระอรหันต์นั้น เราจะเห็นว่าจุดสี่เหลี่ยม ๆ นั้น ได้ไปถึงฝั่งเรียบร้อยแล้ว เพราะฉะนั้น อรหันต์จึงเป็นชื่อที่มีความหมายหลายอย่าง จะแปลว่า ผู้ควรแก่ของทักษิณียะ ผู้เป็นพระทักษิณียบุคคล ผู้ควรแก่ของต้อนรับ ผู้ที่ทำลายกองลื้อ หรือซีกแห่งสังสารจักร หรือสังสารวัฏก็ได้ เวลาพระพุทธศาสนา มองสังสารวัฏ มองเหมือนกองลื้อ กองลื้อเกวียนหรือกองล้อรถจักรยาน หรือล้อรถมอเตอร์ไซด์ กองลื้อก็จะเป็นกลม ๆ แทนคำว่า วัฏฏะ วงกลม หมุนวน ภายในวงกลมก็จะมีซีกหลาย ๆ ซีก เป็นเหล็ก เพื่อที่จะทำให้วงกลมนั้นรับน้ำหนักได้เหมือนล้อเกวียน

เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ในความหมายก็คือผู้ทำลายกองลื้ออันนี้ได้แล้ว คือกองลื้อแห่งสังสารวัฏ ก็บรรลุดังข้างโน้น ฝั่งพระนิพพาน

ฝั่งตรงกันข้าม คำว่า ฝั่งข้างโน้นก็คือตรงกันข้ามกับข้างนี้ ภาษาอังกฤษเรียกว่า Nirvana Side ขึ้นฝั่งเรียบร้อยแล้ว ขึ้นฝั่งพระนิพพานเรียบร้อยแล้ว จะเห็นว่า ชื่อต่าง ๆ นั้น เป็นชื่อที่สะท้อนหรือสัมพันธ์กับความก้าวหน้าของการเดินทาง ในกระแสแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ แล้วก็ไปสู่เป้าหมายปลายทางคือพระนิพพาน อันนี้เป็นเครื่องสะท้อนว่า การปฏิบัติธรรมใด ๆ ในพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายเพื่อพระนิพพาน ไม่ใช่มีเป้าหมายเพื่อจะเป็นเทวดา ไปเกิดในสวรรค์ อันนั้นเป็นเป้าหมายที่ยังอยู่ในวงวนของสังสารวัฏนั่นเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้สนับสนุนให้คนไปเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ต้องการสนับสนุนให้พ้นจากสังสารวัฏก็คือพระนิพพาน เพราะฉะนั้น คนสมัยโบราณเวลาทำบุญ ก็จะมีการตั้งคำแสดงความปรารถนาว่า นิพพานะ ปัจจะโย โหตุ ขอบุญนี้จงเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุพระนิพพาน ด้วยเทอญ แต่ไม่มีคำว่าขอให้เป็นปัจจัย ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนั้นชั้นนี้ ก็จะไม่ปรารถนาอย่างนั้น เพราะเขารู้ว่า มันเป็นสังสารวัฏ ไม่ใช่ความหมายสุดท้ายของพระพุทธศาสนา

มัคคจิต หรือ โลกุตตรกุสลจิต ๔

- 1. โสตาปตติมัคคจิตต์
จิตที่ประกอบด้วยโสตาปัตติมัคคญาณ คือ กุสลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน
- 2. สกทาคามิมัคคจิตต์
จิตที่ประกอบด้วยสกทาคามิมัคคญาณ คือ กุสลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี
- 3. อนาคามิมัคคจิตต์
จิตที่ประกอบด้วยอนาคามิมัคคญาณ คือ กุสลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระอนาคามี
- 4. อรหตตมัคคจิตต์
จิตที่ประกอบด้วยอรหตตมัคคญาณ คือ กุสลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระอรหันต์

มัคคจิต หรือ โลกุตตรกุสลจิต ๔

ต่อไป เรามาดูจิตที่แบ่งออกเป็นมัคคจิต หรือโลกุตตรกุสลจิต ๔ มีอะไรบ้าง แล้วค่อยอธิบายรายละเอียด มีอะไรบ้าง เอาตามหลักภาษาบาลีก่อน

๑. โสตาปตติมัคคจิตต์ อ่านแบบบาลี จิตที่ประกอบด้วยโสตาปัตติมัคคญาณ คือ กุสลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็นพระโสดาบัน พุดง่าย ๆ จิตที่อยู่ในขณะทำเหตุปัจจัย ทำเหตุปัจจัยก็คือปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ สร้างเหตุปัจจัยในระดับโสดาบัน

๒. สกทาคามิมัคคจิตต์ จิตที่ประกอบด้วยสกทาคามิมัคคญาณ หมายความว่า มัคคญาณก็คือเป็นปัญญานั้นแหละ จิตที่เป็นปัญญา จิตที่ประกอบด้วยปัญญา และญาณในระดับโลกุตตรเพราะฉะนั้น เวลาเราปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อาจจะมีวิปัสสนาญาณ ๙ บ้าง วิปัสสนาญาณ ๑๖ บ้าง ญาณเกิดจากการเจริญวิปัสสนา

มาโดยลำดับจนถึงมัคคญาณเลยโคตรภูญาณไปแล้ว ก็ไปถึงมัคคญาณ
 ผลญาณ อันเป็นผลจากการเจริญวิปัสสนา จึงเรียกว่า โสตาปัตติมัคค
 ญาณ สกทาคามีมัคคญาณ อนาคามีมัคคญาณ อรหัตตมัคคญาณ
 ญาณหรือปัญญาอย่างที่บอกแล้วว่า ญาณมันเป็นผลของการเจริญ
 วิปัสสนา เจริญวิปัสสนาก็จะพูดอีกอย่างหนึ่ง เจริญวิปัสสนาก็คือการ
 ปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละ ทำให้ได้ญาณ ญาณในที่นี้
 หมายถึงญาณที่เป็นหนทางที่ทำหน้าที่ในการตัดหรือทำลายกิเลสให้
 สิ้นไป ก็คือจิตระดับต่าง ๆ แบ่งเป็น ๔ ระดับ ตามประเภทของบุคคล
 ที่เป็นพระโสดาบัน ก็คือมีจิตระดับที่เรียกว่าโสตาปัตติมัคคจิต พระ
 สกทาคามี ก็มีจิตที่เรียกว่าสกทาคามีมัคคจิต พระอนาคามี ก็มีจิตที่
 เรียกว่า อนาคามีมัคคจิต พระอรหันต์ก็มีจิตที่เรียกว่าอรหัตตมัคคจิต

จิตทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นจิตที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย คือเป็นเหตุ
 เป็นปัจจัยในการตัดหรือในการทำลายกิเลส หน้าที่ของญาณหรือ
 หน้าที่ของปัญญา ก็คือตัดทำลายกิเลสให้หายไป ในพระพุทธศาสนา
 จึงมักจะเปรียบเทียบญาณหรือปัญญาว่าเหมือนแสงสว่าง เหมือน
 ปรัชญาของมหาจุฬาทองของเรา ที่ว่า ปัญญา โลกัสมิ บัชโชโต ปัญญาเป็น
 แสงสว่างในโลก ก็หมายความว่า ปัญญาทำหน้าที่ทำลายความมืด
 กำจัดความมืดให้หายไป แล้วก็มีแสงสว่างเข้ามาแทน ก็แสดงว่า
 ญาณหรือปัญญาในระดับมรรค มีหน้าที่ทำลายหรือกำจัดสิ่งที่เป็น

สัญลักษณ์ของความมืดก็คือกิเลสทั้งหลาย บางทีก็เปรียบปัญญาว่า เหมือนอาวุธ

ในคถาธรรมบทคถาหนึ่ง ใช้คำว่า ปัญญาธเน ด้วยอาวุธ คือปัญญา ทำให้ถึงเปรียบว่า ปัญญาด้วยอาวุธ เพราะว่าอาวุธใช้ในการ ตัดหรือทำลาย เช่น มีด ดาบ มีความคมในการตัดหรือทำลาย หรือบาง ทีก็เปรียบปัญญาเหมือนเพชร เพชรมันมีความแข็งแกร่ง มันสามารถ จะตัดกระจกให้ขาดได้ เพราะฉะนั้น ปัญญาในพระพุทธศาสนาอาจจะ เรียกด้วยคำว่า ญาณ ก็ได้ ด้วยคำว่า ปัญญา ก็ได้ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะทำให้เกิดแสงสว่างขึ้นมา เพราะความมืดหายไป เกิดการทำลายกิเลส ให้หายไป เหมือนในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ตอนที่ว่าด้วยอริยสัจ ๔ อิ ทัช ทุกขัง อริยะสัจจันติ เม ภิกขเว ปุพเพ อนนะนุสสุเตสุ ธิมเมสุ จักขุ อหะปาที ญาณัง อหะปาที ปัญญา อหะปาที วิชชา อหะปาที อาโลโก อหะปาที ฯ คนที่รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ ก็จะเกิดปรากฏการณ์ที่ เรียกว่า ได้รู้ว่ จักขุเกิดขึ้นแล้ว ญาณเกิดขึ้นแล้ว ปัญญาเกิดขึ้นแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว ดังนี้ เป็นต้น มีลักษณะของ ปัญญา ปัญญาที่ทำหน้าที่เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่เรียกว่า กุศล(ความ ฉลาด) ทำกรรมในระดับโลกุตตระ หรือสร้างเหตุปัจจัยในระดับโลกุต ตระให้เกิดผล

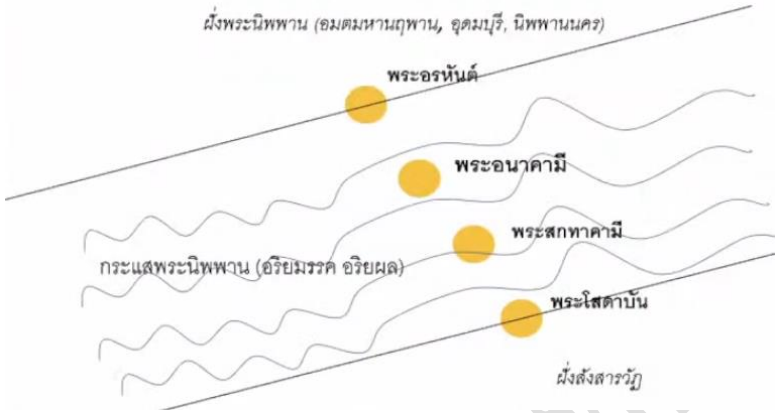
ผลจิต หรือ โลกุตรวิบากจิต ๔

- 1. โสตาปัตติผลจิตต์ จิตที่ประกอบด้วยโสตาปัตติผลญาณ
- 2. สกทาคามีผลจิตต์ จิตที่ประกอบด้วยสกทาคามีผลญาณ
- 3. อนาคามีผลจิตต์ จิตที่ประกอบด้วยอนาคามีผลญาณ
- 4. อรหัตตผลจิตต์ จิตที่ประกอบด้วยอรหัตตผลญาณ

ผลจิต หรือ โลกุตตรวิบากจิต ๔

เมื่อสร้างเหตุปัจจัยในระดับโลกุตตระแล้ว ก็จะได้ผล เรียกว่าผลจิต หรือโลกุตตรวิบากจิต ๔ ดวงเช่นเดียวกันสัมพันธ์กับจิตที่เป็นเหตุ จิตที่เป็นเหตุ เรียกว่ามัคคจิต จิตที่เป็นผล เขาเรียกว่า ผลจิต สัมพันธ์กัน เรียกชื่อคล้าย ๆ กัน เปลี่ยนจากคำว่า มัคคะ เป็น ผละ ดวงที่ ๑ เขาเรียกว่า โสตาปัตติผลจิตต์ จิตที่ประกอบด้วยโสตาปัตติผลญาณ ญาณที่เป็นมรรค ญาณมี ๒ ประเภท ญาณที่ทำหน้าที่เป็นมรรค เป็นเหตุ กับ ญาณที่เป็นผลของเหตุ เรียกว่า ผลญาณ เมื่อทำเหตุปัจจัยด้วยญาณ ที่เรียกว่า มัคคญาณ ซึ่งเป็นเหตุ ก็จะได้ผล เรียกว่าผลญาณ ผลญาณนี้ หรือจิตที่เป็นโสตาปัตติผลจิต ก็คือจิตที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของความสำเร็จในการเป็นพระโสดาบัน สกทาคามีผลจิต ก็คือจิต ที่แสดงถึงความสำเร็จในการเป็นพระสกทาคามี อนาคามีผลจิต ก็คือจิตที่แสดงถึงผลหรือความสำเร็จในการเป็นพระอนาคามี อรหัตตผลจิต ก็คือจิตที่แสดงถึงผลหรือความสำเร็จในการเป็นพระอรหันต์ นั่นเอง ท่านอุปัมางาย ๆ แบบนี้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมัคคจิต กับผลจิต ใน

คัมภีร์ท่านเปรียบเทียบไว้ว่า อุปมาเหมือนคนที่กระโดดข้ามคลองน้ำ
 คลองแคบ ๆ กว้างประมาณ ๑-๒ เมตร กระโดดข้ามคลองน้ำ ในขณะที่
 ยืนอยู่ฝั่งข้างนี้ของคลองน้ำ แล้วใช้พลังกำลังใช้เร็วแรง ใช้กำลังขา
 ของตัวเองสปริงหรือยกตัวของตัวเองสปริงให้ตัวมันลอยออกจาก
 พื้นดินฝั่งข้างนี้ของลำคลองน้ำ ให้ลอยตัวขึ้นไปบนอากาศ ขณะที่สปริง
 ตัวแล้วก็ลอยอยู่บน อยู่บนอากาศยังไม่ตกลงพื้นถึงพื้น กำลังหรือ
 เร็วแรงที่ช่วยผลักดันให้มันลอยขึ้นไปหรือมันสปริงขึ้นไปลอยตัวอยู่
 ช่วงขณะนี้เทียบได้กับมัมคจิต จิตที่ออกแรง จิตที่ใช้กำลัง ใช้คำว่า ออก
 แรง อย่างไร ออกแรงตัดกิเลสนี้แหละ ใช้กำลังตัดกิเลส ในแง่ของคน
 กระโดดข้ามคลองก็คือว่า พลังกำลังทั้งหมด ที่เขาทุ่มเทลงไป ก็คือตัว
 เขาเองให้ลอยขึ้นไปบนอากาศ ในขณะที่กระโดดข้ามคลอง ขณะนั้นเทียบ
 ได้กับมัมคจิต ส่วนผลจิตเทียบได้กับขณะที่เขาหล่นลงเหยียบพื้นดินอีก
 ฝั่งข้างหนึ่ง เมื่อตัวของเขาลอยอยู่บนอากาศ แล้วก็หล่นลง ก็ยืนอยู่บน
 ฝั่งตรงกันข้าม ผลอันเกิดจากการกระโดดหรือสปริงตัวเองให้ตัวเอง
 ลอยแล้วก็ตกมายังฝั่งตรงกันข้าม ผลอันนั้นแหละ เทียบได้กับผลจิต
 หรือโลกุตตรวิบากจิต เราจะเห็นความสัมพันธ์ของความเป็นเหตุเป็น
 ปัจจัย ความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย ก็หมายความว่า ถ้าเราออกแรงแล้ว
 ก็ใช้กำลังขาของเราตีตัวเราเองให้ลอยขึ้นไปบนอากาศแล้วก็ไปตกลงฝั่ง
 ทางโน้น เหตุปัจจัยที่มันทำให้ตัวเรามันลอยไปถึงฝั่งตรงกันข้าม เหตุ
 ปัจจัยเหล่านี้คล้าย ๆ กับมัมคจิต ส่วนผลของมันตกลงแล้วก็อยู่ อยู่ฝั่ง
 ตรงกันข้ามเรียบร้อยแล้ว อันนั้นเป็นผลเทียบได้กับผลจิต

หรือจะใช้ภาพนี้อธิบาย ก็ยังได้ ขณะที่พระโสดาบันใช้เร็วแรง แล้วทำให้ตัวเองลงไปในกระแสน้ำ แล้วก็ไปถึงจุด ๆ หนึ่ง อยู่ในกระแสน้ำ กระแสแห่งพระนิพพาน ณ จุดที่ตัวเองยืนอยู่นั้น ขณะที่ตัวเองใช้เร็วแรงในการผลักดันให้ตัวเองก้าวไปในกระแสน้ำตรงนี้ แล้วก็ไปยืนอยู่ ณ จุด ๆ หนึ่ง ขณะที่กำลังก้าวเดินไป เหมือนเป็นมรรคจิต เมื่อมาถึงจุด ๆ หนึ่ง จุด ๆ นั้น เรียกว่าโสดาบันก็แล้วกัน เมื่อยืนอยู่ตรงจุดนั้นเรียบร้อยแล้ว นี่เรียกว่าเป็นโสดาปัตติผลจิต หลังจากนั้น พระสกทาคามี ก็ใช้กำลังแห่งอริยมรรคของตัวเองผลักดันให้ตัวเองก้าวหน้าไปในกระแสพระนิพพานจนไปถึงจุดที่ตัวเองยืนอยู่ เขาเรียกว่าจุดสกทาคามี เมื่อยืนอยู่จุดนั้นได้เรียบร้อยแล้ว ก็เรียกว่าเป็นสกทาคามีผลจิต ส่วนจิตที่ผลักดันให้มาถึงจุดนั้นได้ เรียกว่า สกทาคามีมัคคจิต พระอนาคามีกับพระอรหันต์ก็เช่นเดียวกัน อันนี้ก็คือความ

แตกต่างระหว่างมัคคจิตกับผลจิต จะพูดง่าย ๆ แบบหลักเหตุปัจจัย ก็คือความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลหรือเหตุปัจจัยนั่นเอง แต่ว่าเป็นเหตุปัจจัยในระดับสูง ระดับอริยมรรค

โลกุตตรจิต คืออะไร?

- โลกุตตรจิต = โลก + อุตตร + จิต
- โลกุตตรจิต หมายถึง จิตที่เหนือโลกทั้ง ๓ (ไตรโลก/ไตรภูมิ) หรือ จิตที่พ้นจากการท่องเที่ยวอยู่ในโลกทั้ง ๓ หรือจิตที่มีสภาวะเหนือโลก คือ มีนิพพาน เป็นอารามณ์
- โลกุตตรจิต มีนิพพานที่พ้นจากการเกิดดับเป็นอารามณ์ แต่ไม่ได้หมายความว่าตัวจิตเองพ้นจากการเกิดดับ เพราะจิต ถือเป็น "สังขตธรรม" (ธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง/conditioned thing) ส่วนนิพพานเป็น "อสังขตธรรม" (ธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง/unconditioned state)

โลกุตตรจิต คืออะไร ?

ความหมายและรายละเอียด โลกุตตรจิตคืออะไร?

เมื่อสักครูได้บอกเป็นเบื้องต้นแล้วว่า ถ้าแยกคำตามภาษาบาลีก็มาจากคำ ๓ คำ คือ โลกะ ที่แปลว่า โลก อุตตระ ที่แปลว่าเหนือหรือพ้น แล้วก็ จิต ที่แปลว่าจิต เรียกรวมนั้นว่า โลกุตตรจิต แปลว่า จิตที่เหนือโลก จิตที่ข้ามพ้นโลก โลกในที่นี้คืออะไร ไม่ใช่โลกทางร่างกาย ไม่ใช่โรคทางกายภาพ ไม่ใช่โลกคือแผ่นดิน ที่เราอาศัยอยู่นี้ ไม่ใช่โลกในฐานะเป็นดวงดาวดวงหนึ่ง ในระบบสุริยะจักรวาล แต่โลกในที่นี้

หมายถึง โลกแห่งสังสารวัฏก็เรียกว่าเป็นโลกทางจิตวิญญาณ โลกแห่งการเวียนว่ายตายเกิด โลกุตตรจิต หมายถึงจิตที่เหนือโลกทั้ง ๓ โลกทั้ง ๓ เรียกว่า ไตรโลกก็ได้ หรือไตรภูมิหรือจะเรียกว่าไตรธาตุก็ได้ในคัมภีร์บางคัมภีร์ คือจิตที่พ้นไปจากการท่องเที่ยวไปในโลกทั้ง ๓ ก็คือพ้นไปจากโลกียจิต ในภูมิทั้ง ๓ ที่เราไปเกิดมาทั้งหมดนั่นเอง ไม่ว่าจะ เป็นกามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ ก็ตาม นั่นก็คือโลกทั้งสาม จิตระดับนี้เหนือไปกว่าจิตที่อยู่ในระดับโลกียะทั้งหมด หรือจิตที่มีสภาวะเหนือโลกคือมีนิพพานเป็นอารมณ์ จิตระดับนี้ จะมีนิพพานเป็นอารมณ์ มองในแง่ อารมณ์ อย่างที่เราบอกกันว่า ขึ้นชื่อว่าจิตแล้วจะต้องรู้อารมณ์ ไม่มีจิตใดเลย ที่เกิดขึ้นแล้ว แล้วไม่รู้อารมณ์ จิตที่ไม่รู้อารมณ์เป็นไปไม่ได้ เพราะมันเป็นธรรมชาติของจิต

เพราะฉะนั้น นิยามของคำว่า จิต ที่ชื่อว่า จิต เพราะรู้อารมณ์ ถ้าไม่รู้อารมณ์ก็จะไม่นิยามว่า จิต ไม่เรียกสิ่งนั้นว่า จิต เพราะฉะนั้น จิตทั้งหมด ทั้ง ๘๙ ดวง ล้วนแต่มีอารมณ์ แต่อารมณ์ต่างกัน ถ้าจิตที่ท่องเที่ยวอยู่ในกามก็จะมีกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เป็นอารมณ์เป็นส่วนมาก ก็จะเกลือกกลั้วคลุกคลีอยู่กับสิ่งนี้ ส่วนรูปาวจรจิต จิต มีอารมณ์ในรูปฌานเป็นอารมณ์ ก็คือนั่งสมาธิแล้วกำหนดอะไรเป็นอารมณ์ แล้วทำให้ได้รูปฌาน อันนั้นแหละก็คืออารมณ์ของจิต ส่วนอรูปฌานจิตก็จะมีรูปเป็น

อารมณ์ มีสิ่งที่เป็นความละเอียดอ่อน ไม่มีรูปเป็นบัญญัติเป็นอารมณ์ จะเห็นว่าจิตทุกระดับล้วนมีอารมณ์ที่ให้มันรู้ทั้งนั้นเลย

ส่วนจิตอยู่ในระดับนี้(โลกุตตรจิต) มันจะไม่มีกามเป็นอารมณ์ เหมือนปุถุชนทั่วไปแล้ว มันจะไม่ได้มีรูปเป็นอารมณ์เหมือนคนที่เข้าฌานนั้น มันจะไม่ได้มีอรูปรูปร่างเหมือนคนที่เข้าอรูปรูปร่างนั้น จะมีนิพพานเป็นอารมณ์ เพราะฉะนั้น เวลาเรามองความแตกต่างระหว่างจิตในระดับต่าง ๆ จะมองที่อารมณ์ที่จิตมันชอบท่องเที่ยวไปก็ได้เป็นเกณฑ์ โลกุตตรจิตมีนิพพานที่พ้นจากการเกิดดับเป็นอารมณ์ อันนี้ต้องอย่าสับสน คำว่า ไม่เกิดดับ หมายถึง นิพพาน ไม่เกิดดับ ไม่ใช่หมายถึง จิต เกิดดับ เกิดดับเป็นขณะสั้น ๆ แต่ไม่ได้หมายความว่า ตัวจิตเองพ้นจากการเกิดดับ จิตของพระอรหันต์ ก็ยังเกิดดับ เกิดดับ ทุก ๆ ขณะ ทุก ๆ ขณะ ไม่ได้หมายความว่า จิตที่บรรลุระดับโลกุตตระแล้วจะเป็นจิตที่เป็นอมตะ เป็นอิตตา เป็นอมตะ เทียงแท้ ถาวร ไม่เกิดดับ ไม่ใช่อันนั้น ถ้าเป็นแบบนั้นก็จะขัดกับหลักไตรลักษณ์ ขัดกับหลักสังขตธรรมแล้ว เพราะตามหลักอภิธรรม เราบอกว่า ปรมัตถธรรม มี ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน สำหรับ ๓ อย่างแรกนี้เป็นสังขตธรรม เป็นธรรมที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อยู่ในหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะฉะนั้น แม้จิตของพระโสดาบัน ของพระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ก็ตาม ก็พ้นไปจากหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง

ทุกขัง ไม่ได้ เพราะว่าถือว่าเป็นสังขตธรรม เป็นปรมัตถธรรม ประเภทสังขตธรรม ส่วนปรมัตถธรรมอย่างที ๔ ที่เรียกว่านิพพาน เป็นอสังขตธรรม คือธรรมที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง จะเรียกว่า condition กับ uncondition ถ้าสังขตะก็คือ condition ก็คือมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ถ้าเป็นอสังขตะ ก็คือ Uncondition ก็คือสภาวะที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ก็จะทำให้เห็นว่า เวลาเราพูดถึงสภาวะที่ไม่มีการเกิด-ดับ เป็นอนัตตา แต่เป็นนิจจัง ไม่มีทุกข์ เราหมายถึงพระนิพพาน เป็นอสังขตธรรม เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ในส่วนจิตนั้นไม่ใช่สภาวะนิพพาน ที่ท่านบรรลุ เราก็ต้องแยกว่า จิตของท่านกับสภาวะนิพพานที่ท่านบรรลุ หรือที่เป็นอารมณ์ของจิตท่านนั้น สภาวะนิพพานที่เป็นอารมณ์ของจิตพระอรหันต์นั้น ต่างหาก ที่ไม่เกิดดับ เป็นอสังขตธรรม ส่วนจิตของพระอรหันต์ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขันธ ๕ ไม่ว่าจะเป็้นจิตพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามี ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของขันธ ๕ เป็นวิญญานขันธ เมื่อเป็นวิญญานขันธ ก็ถือว่าเป็นสังขตธรรม เป็นธรรมที่ปัจจัยปรุงแต่ง ก็ต้องมีการเกิดดับ แต่ไม่ได้หมายความว่าไปเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เกิดดับเป็นขณะ ๆ

โลกุตตรกุศลจิต (มรรคจิต) คืออะไร

- **โลกุตตรกุศลจิต** มีความหมายหลายนัย เช่น
 - โลกุตตรกุศล** หมายถึง กุศลที่ทำให้ข้ามพ้นโลกทั้ง ๓ คือ กามโลก, รูปโลก และอรูปโลก
 - โลกุตตรกุศล** หมายถึง กุศลที่ทำให้ข้ามพ้นความเป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยบุคคล
 - โลกุตตรกุศล** หมายถึง กุศลจิตที่ทำให้มีสภาวะเหนือโลก (นิพพาน) เป็นอารมณ์
 - โลกุตตรกุศล** หมายถึง กุศลจิตที่มีอำนาจเหนือโลกียกุศล

โลกุตตรกุศลจิต (มรรคจิต) คืออะไร

ต่อไป โลกุตตรกุศลจิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มรรคจิต คืออะไร

ขออธิบายเพิ่มเติมว่า โลกุตตรจิต มีนิยามความหมายหลายอย่าง โลกุตตรกุศลจิต หมายถึงกุศลที่ทำให้ข้ามพ้น กุศลหรือเหตุปัจจัยก็ได้ เหตุปัจจัยตามหลักอริยมรรค กุศลที่ทำให้ข้ามพ้นโลกทั้งสามคือ กามโลก

กามโลก ในที่นี้หมายถึง กามาวจร กามโลก รูปโลกและอรูปโลกก็คือไตรภุมินั่นเอง

โลกุตตรกุศล หมายถึงกุศลที่ทำให้ข้ามพ้นความเป็นปุถุชนไปสู่ความเป็นพระอริยบุคคล ในวิปัสสนาญาณเขาจะเรียกว่า โคตรญาณ ญาณข้ามโคตร คือพ้นจากโคตรของปุถุชน ไปสู่โคตรของพระอรหันต์ โลกุตตรกุศล หมายถึง กุศลจิตที่ทำให้มีสภาวะเหนือโลก คือมีนิพพานเป็นอารมณ์ เราจะเห็นว่า เวลาเราพูดคำว่า เหนือโลก มีหลาย

ความหมาย โลกในที่นี้จะหมายถึงไตรภูมิก็ได้ โลก ในที่นี้หมายถึงความเป็นปฤชนกก็ได้ โลกในที่นี้หมายถึงพระนิพพานก็ได้ โลกุตตระ ในที่นี้หมายถึงพระนิพพาน

โลกุตตรกุศล หมายถึง กุศลจิตที่มีอำนาจเหนือโลกียกุศล ก็คือเหนือทั้งกุศลในระดับกามภูมิ กามาวจร เป็นกุศลที่เหนือทั้งกุศลในระดับรูปภูมิ รูปาวจร เป็นกุศลที่เหนือกว่าทั้งรูปภูมิ อรูปาวจร เป็นกุศลที่เหนือกว่าความดีระดับทาน ศีล เป็นความดีระดับสมาธิ ก็เหนือความดีระดับสมาธิระดับฌานด้วย เหนือขึ้นไปจากนี้ นี้คือนิยามความหมายของ คำว่าโลกุตตรกุศลจิต

โลกุตตรกุศลจิต กับ การข้ามพ้นโลก ๓

- โสตาปัตติมัคคจิต และสกทาคามิมัคคจิต ทำให้ข้ามพ้นกามโลก ๔ ภูมิ คือ อบายภูมิ ๔ (นรก, ดิรัจฉาน, เปรต, อสุรกาย)
- อนาคามิมัคคจิต ทำให้ข้ามพ้นกามโลก ๑๑ ภูมิ
- อรหัตตมัคคจิต ทำให้ข้ามพ้นโลกทั้ง ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก

โลกุตตรกุศลจิต กับ การข้ามพ้นโลก ๓

ต่อไป โลกุตตรกุศลจิต ข้ามภพข้ามชาติ โสตาปัตติมัคคจิต เราดูตามระดับของโลกุตตรจิตแล้ว อย่างที่บอกว่าโลกุตตรจิต เป็นจิตของพระโสดาบัน ก็ได้ เป็นจิตของพระสกทาคามีก็ได้ เป็นจิตของพระ

อนาคามีก็ได้ เป็นจิตของพระอรหันต์ก็ได้ ก็ล้วนแต่เป็นโลกุตตรจิต ทั้งหมดเลย ที่นี้การข้ามภพข้ามชาติ เนื่องจากว่าพระอริยบุคคลมีระดับไม่เท่ากัน การข้ามภพข้ามชาติหรือการหลุดพ้นเหนือโลกก็เหนือโลกได้ไม่เท่ากัน

โสดาปัตติมัคคจิตและสกทาคามีมัคคจิต ทำให้ข้ามพ้นกามโลก ๔ ภูมิ หรือโลกที่อยู่ในกามภูมิ ภูมิในระดับของกาม จะมีถึง ๑๑ ภูมิ ด้วยกัน ก็คือ ทุคติภูมิ มี ๔ ภูมิ ส่วนสุคติภูมิ มี ๗ ภูมิ ๔ + ๗ ก็เป็น ๑๑ ทุคติภูมิ ๔ ก็หมายถึง นรก ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย ภูมิทั้ง ๔ ภูมินี้ เรียกว่า ภูมิที่เป็นอบาย พระโสดาบันจะไม่มีทางที่จะตกมาอยู่ในภูมินี้ได้ แม้จะเกิดอีก ๗ ครั้ง ก็ไม่มีทางที่จะมาเกิดในภูมิทั้ง ๔ นี้ได้ จะเกิดในภูมิที่สูงกว่านี้ ภูมิที่สูงกว่านี้ก็ตั้งแต่ระดับมนุษย์ขึ้นไป เทวดา ๖ ชั้นขึ้นไป จะไม่ตกต่ำมากกว่านี้ อันนี้คือเขาเรียกว่า ข้ามโลกได้ไม่หมด ในระดับนี้ แต่ว่าก็ข้ามโลกที่มันไม่ตินี้ได้ อบายภูมินี้ได้ อย่างน้อย ถ้าท่านไม่ไปได้บรรลุอรหัตผลในชาตินี้ ถ้าท่านตายไปแล้วก็ไปเกิดใหม่ ท่านก็จะไม่มีทางเกิดในอบายทั้ง ๔ เขาเรียกว่าปิดอบายได้แล้ว ปิดประตูอบายได้แล้ว

ส่วนพระอนาคามีทำให้ข้ามพ้นกามโลก ๑๑ ภูมิได้ หมายความว่า พระอนาคามีจะไม่เกิดในภูมิระดับกลาง ๑๑ ภูมิ ก็ไล่ตั้งแต่ อบายภูมิ ๔ นี้ก็เป็นไปได้อยู่แล้ว ขนาดพระโสดาบัน ยังไม่ไปเกิดเลย พระอนาคามีไม่ต้องพูดถึง แล้วก็สวรรค์ ๖ ชั้น ตั้งแต่สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา สวรรค์ชั้นที่ ๑ ชั้นที่ ๒ ก็ชั้นดาวดึงส์ ชั้นที่ ๓ ยามา ชั้นที่

๔ ดุสิต ชั้นที่ ๕ นิมมานรดี ชั้นที่ ๖ ปรนิมมิตวัสสวดี รวมทั้งมนุษย์ด้วย เป็น ๗ ชั้น ๗+๔ ก็เป็น ๑๑ พระอนาคามีจะไม่มาเกิด มองในแง่ของการตายไปแล้ว ไม่ไปเกิดในภูมิระดับนี้ พุดง่าย ๆ กามภูมิทั้งหมดหรือ กามโลกทั้งหมด ๑๑ ภูมิ พระอนาคามีข้ามพ้นได้แล้วไม่มาเกิดในภูมิระดับนี้ จะไปเกิดอยู่ในชั้นพรหม ชั้นสุทธาวาส

ส่วนพระอรหันต์ อรหัตตมัคคจิต ทำให้ข้ามพ้นโลกทั้ง ๓ คือ ทั้งกามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ หมายความว่าก็จะไม่มาเกิดอีก พระอรหันต์หมดกิเลสที่จะทำให้ท่านไปจุดไปเกิดในภพภูมินั้นภพภูมินี้

เพราะฉะนั้น ในชาตินี้แม้ท่านจะใช้ชีวิตอยู่เป็นมนุษย์ อยู่ในภูมิของมนุษย์ก็ตาม แต่จิตของท่าน เรียกว่า พ้นในทางจิตวิทยา จิตของท่านไม่มีความทุกข์ เพราะอารมณ์ของโลก ไม่ยึดมั่นถือมั่นจากโลกธรรมทั้ง ๘ ประการได้แล้ว ใช้ชีวิตอยู่ในโลก แต่ว่าเหนือโลก เหมือนภูเขาศิลาไม่หวั่นไหวเพราะแรงลม ที่พัดมาจากทิศทั้ง ๔ อยู่ในโลก แต่เหนือโลก บางทีพระพุทธเจ้าก็เปรียบว่าจิตของพระอรหันต์ ที่ยังมีชั้น ๕ อยู่ ก็หมายความว่า ท่านเป็นพระอรหันต์ แต่ว่าท่านก็ยังมีชีวิตอยู่ คือจิตท่านหลุดพ้นจากโลกแล้วคือโลกทั้ง ๓ แต่ร่างกายของท่านก็ยังใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพราะท่านยังไม่ตาย เหมือนพระพุทธเจ้าก็ได้ประกาศศาสนาอยู่ ๔๕ พรรษา พระอรหันต์ทั้งหลายก็ใช้ชีวิตอยู่ จนกว่าชั้น ๕ จะดับ ในระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ในโลก แม้โลกที่ชั้น ๕ ของท่าน ท่านใช้ชีวิตอยู่กับโลกที่อยู่ในกามภูมินี้แหละ โลกมนุษย์ก็เป็นหนึ่งในกามภูมิ แต่จิตของท่านอยู่เหนือโลก ไม่หวั่นไหวเพราะโลกธรรม

ต่าง ๆ เพราะค่านิยม ความเชื่อหรืออะไรต่าง ๆ ที่เป็นเหมือนหัวโขนที่
 โลกมนุษย์สร้างขึ้น จิตของท่านจะไม่หวั่นไหวหรือไม่ถูกรอบงำด้วย
 สิ่งเหล่านั้น ที่เรียกว่า โลกธรรมทั้ง ๘ ประการ อุปมาเหมือนภูเขาหิน
 ศิลาล้วน ๆ ตั้งมั่น ไม้ออนเอนอ่อนไหวเหมือนไม้ต้องลม เอียงไปซ้าย
 เอียงไปขวา เพราะแรงลมที่พัดมาจากทิศทั้ง ๔ ก็จะเป็นลักษณะของ
 พระอรหันต์ ที่ใช้ชีวิตอยู่ในโลก ในแง่ที่พ้นในเชิงจิตวิทยา และบางที
 พระพุทธเจ้าก็เปรียบเหมือนว่าอุปมาเหมือนใบบัวที่แช่อยู่ในน้ำ ใครที่
 เคยไปเด็ดดอกบัวมาบูชาพระ ก็จะมีรูปร่างเหมือนใบบัวที่แช่อยู่ในน้ำ แต่
 ไม่เปียกน้ำ ใบบัวข้างบนจะมีสารอะไรบางอย่างเคลือบ เหมือนเวลา
 มันถูกน้ำมันก็จะกลิ้ง มันจะเป็นก้อน ๆ กลิ้งไปกลิ้งมา น้ำจะไม่เปียกใบ
 บัว เช่นเดียวกันพระอรหันต์แม้จะใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่ในโลก คลุกคลีอยู่
 ในกระแสค่านิยมของชาวโลก ชาวโลก ก็จะมีกระแสนิยม เช่น ได้ยศ
 เสื่อมยศ ได้ลาภ เสื่อมลาภ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ เรียกว่า โลก
 ธรรม ๘ พระอรหันต์ก็จะไม่แปดเปื้อนหรือไม่ถูกระทบกระเทือนจาก
 โลกธรรมทั้ง ๘ ประการ เหมือนบัวที่แช่อยู่ในน้ำแต่ไม่เปียกน้ำ ฉะนั้น
 สรุปลง่าย ๆ ก็คือว่า มองในแง่ของการเกิด สมมติว่า ยังไม่บรรลุนั้นพระ
 อรหันต์ในชาตินี้ เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี ก็จะปิดประตู
 อบายได้ ปิดประตูอบายภูมิได้ ก็คือ แต่ก็ยังสามารถไปเกิดในกามภู
 มิได้ ก็คือตั้งแต่มนุษย์ขึ้นไปถึงเทวดา ๖ ชั้น ส่วนพระอนาคามีก็พ้นไป
 จากภูมิทั้ง ๑๑ ภูมิ คือพ้นทั้งอบายภูมิ กามภูมิ ภูมิของมนุษย์ของพวกเขา

เราด้วย ภูมิของเทวดา ๖ ชั้นด้วย ส่วนพระอรหันต์พ้นได้ทั้งหมด พ้นโลกทั้ง ๓ นี้ได้

โลกุตตรกุศลจิต กับ การละกิเลส

- วิติกมกกิเลส** กิเลสที่ผลักดันให้แสดงออกทางกายและทางวาจา ละได้ด้วยการรักษาศีล
- ปริยฎฐานกิเลส** กิเลสที่กลุ่มรวมภายในจิตใจ (ศุกฺขณ) ละได้ด้วยการใช้กำลังสมาธิหรือมาน ช่มไว้ เรียก “วิกขัมภนปหาน” (suppression)
- อนุสัยกิเลส** กิเลสระดับละเอียดอ่อนที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ ละได้ด้วย “มคฺคจิต” เรียกว่า “สมุจฺเจทปหาน”

โลกุตตรกุศลจิต กับ การละกิเลส

โลกุตตรกุศลจิตกับการละกิเลสที่นี้กิเลสตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ ในคัมภีร์รูนอรรถกถา ท่านแบ่งกิเลสออกเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับหยาบ ระดับปานกลาง และระดับละเอียด

ระดับที่ ๑ เรียกว่า วิติกมกกิเลส กิเลสผลักดันให้แสดงออกทางกายและทางวาจา ละได้ด้วยการรักษาศีล คำว่า ศีล ในที่นี้ หมายความว่า ควบคุมให้มันสงบได้ ด้วยการรักษาศีล วิติกมกกิเลสอุปมาเหมือนน้ำที่อยู่ในแก้ว ถ้าน้ำถูกเขย่า น้ำที่มันปริ่ม ๆ ล้น ๆ ขอบปากแก้ว ถ้าถูกเขย่า หรือจะเป็นน้ำในเหยือก น้ำในกา น้ำในหม้อต้มให้มันเดือดน้ำที่เดือด มันก็จะกระฉอกไหลออกจากภาชนะนั้น ๆ การที่มันกระฉอก

ออกไปหรือมันมันกระเด็นกระดอนออกไปจากภาชนะต่าง ๆ อุปมา เหมือนวีตีกมกิลีส กิลีสที่ทำให้เกิดการก้าวล่วงหรือเกิดการผิดศีล เช่น ข่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม กิลีสระดับนี้ผลักดันให้ออกมา อันนี้เป็นการพูดถึงกิลีสที่สัมพันธ์กับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สามารถจะควบคุมได้ ด้วยการรักษาศีล

ระดับที่ ๒ เรียกว่า ปริยภูฐานกิลีส กิลีสระดับกลาง มันยังไม่ผลักดันให้แสดงออกทางกาย แต่มันคุกรุ่นร้อนลุ่ม มันเร้าร้อน มันคุกรุ่นมันลุ่มร้อนอยู่ภายในจิตใจ เรียกว่า ปริยภูฐานกิลีส กิลีสที่ลุ่มร้อนอยู่ภายในจิตใจ หรือคุกรุ่น เหมือนเราต้มน้ำแล้ว ก็เอาฝาปิดหม้อเอาไว้ ปิดอย่างสนิทเลยไม่ให้มันระเหยออกมา ไม่ให้ควันมันระเหยออกมา เวลาน้ำมันร้อนมันเดือดมัน จะก่อดันแล้วก็คุกรุ่นอยู่ในหม้อนั้น แต่น้ำยังไม่ได้พุ่งกระจายออกมาจากหม้อน้ำเพราะมันถูกปิดไว้ด้วยฝามันก็เดือดดาล คุกรุ่นอยู่ใน อันนี้ก็อุปมาเหมือนกิลีสที่มันเกิดขึ้นอยู่ในใจ เช่น เกิดความโกรธขึ้นในใจ แต่ว่ายังไม่แสดง ยังไม่ได้ตอกชกตัว ยังไม่ได้ตำใคร ยังไม่ได้แข่งใคร ยังไม่ได้ชกต่อยใคร แต่ก็ร้อนอยู่ภายในจิตใจ ความโกรธมันร้อนอยู่ในจิตใจ กิลีสระดับนี้ เรียกว่า ปริยภูฐานกิลีส ละได้ด้วยการใช้กำลังของสมาธิหรือฌานข่มเอาไว้ ที่เรียกว่าวิกขัมภนปหาน ละได้ด้วยการข่มเอาไว้ ใช้กำลังเหมือนเอาก้อนหินไปทับ หล้าจะงอกขึ้นไม่ได้ トラบไตที่ยังมีก้อนหินทับอยู่นั่นใด ก็ฉนั้นนั่น トラบไตที่ยังอยู่ในฌานหรือในสมาธิในระดับฌาน คือ

รูปฉาน อรูปฉาน ก็จะถูกกำลังของฉาน ช่มฉมันไว้ เมื่อไหร่ก็ตามที่ออกจากฉาน กิเลสก็จะงอกขึ้นมาได้

ระดับที่ ๓ เรียกว่าอนุสัยกิเลส กิเลสระดับลึก อนุสัย แปลว่านอนเนื่อง เหมือนกับนอนหลับ เหมือนกับนอนอตุ เหมือนคนนอนหลับยังไม่ตื่น ไม่แสดงกิริยาอาการใด ๆ การที่คนนอนหลับไม่ได้แสดงว่าคน ๆ นั้นเสียชีวิตไปแล้ว ก็ยังมีชีวิตนั้นแหละ แต่ยังไม่แสดงกิริยาอาการ พุดจาหรือเดินเหินกันนอนหลับ กิเลสในระดับนี้มันเหมือนกิเลสที่นอนหลับแต่มันก็เป็นกิเลสที่ยังไม่แสดงอิทธิฤทธิ์ ยังไม่ได้แสดงฤทธิ์เดชออกมา

ถ้าอุปมาก็เหมือนเรามีเชื้อโรคอยู่ในร่างกาย เช่น ตอนนี้เรามีเชื้อมะเร็ง เชื้อหวัด เชื้อโควิด มันแฝงตัวอยู่ในร่างกาย เมื่อไหร่ก็ตามที่ร่างกายอ่อนแอ มันก็พร้อมที่จะแสดงฤทธิ์เดชออกมา เจก เช่นเดียวกัน กิเลสระดับนี้ โลภะ โทสะ โมหะ ในระดับนี้ ตราบใดที่เรา ยังไม่เป็นพระอรหันต์ บางครั้งบางคราว มันก็นอน เรียกว่าอนุสัย นอนหลับ บางครั้งบางคราวมันก็ลุกขึ้นมาแสดงบทบาท มันอยู่ในระดับลึก เหมือนตะกอนนอนกันเหมือนน้ำที่อยู่ใก้แก้ว ถ้ามันฟุ้งขึ้นมา ทำให้น้ำขุ่นก็เหมือนกิเลสระดับกลาง เรียกว่าปริญญฐานกิเลส แต่ว่าถ้าตะกอนนั้น มันตกตะกอนนอนอยู่ใต้ก้นแก้ว และมีแก้วมณีมาทำให้น้ำใส น้ำใสนั้นไม่ได้หมายความว่าไม่มีตะกอนนอนอยู่ เมื่อไหร่ก็ตามที่เราเขย่า มันก็จะขึ้นมา กิเลสในระดับนี้ก็คือเรียกว่าระดับอนุสัยกิเลส กิเลสระดับนี้สามารถละได้ด้วยการใช้กำลังของมัคคจิต หรือ โลกุตตรกุศล

จิต คำว่า ละได้ หมายถึง ทำลายให้มันสิ้นซาก กำจัดมันออกไปอย่างถาวรไม่กลับมาอีกด้วยกำลังของมรรคจิตหรือโลกุตตรกุศลจิต เรียกว่า สมุจเฉตปหาน

คำว่า สมุจเฉตปหาน แปลว่า การปหานได้เด็ดขาด การทำลายได้เด็ดขาด คำว่า เด็ดขาด ก็หมายความว่ามันจะไม่กลับฟื้นคืนกลับมาอีก ตัดแล้วตัดเลย ขาดแล้วขาดเลย เพราะฉะนั้น พระอรหันต์ทั้ง ๔ จำพวก ก็จะตัดกิเลสได้มาก น้อยไม่เท่ากัน ก็จะตัดได้สูง โดยลำดับ ๆ แต่เมื่อตัดแล้วทุก ๆ ระดับ ก็จะตัดแล้วตัดเลย จะไม่กำเริบขึ้นมาอีก ในภาษาบาลีว่า อกุปฺปา วิมุตฺติ เช่น ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร มีตอนหนึ่งว่า ญาณญจ ปน เม ทสฺสนํ อุทฺปาที อกุปฺปา เม วิมุตฺติ อยมฺนติมา ชาตินตฺถิทานี ปุนฺพทวติ ญาณและทัสนะได้เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าแล้วว่า ความหลุดพ้น อกุปฺปา เม วิมุตฺติ ความหลุดพ้นของข้าพเจ้า นี้เป็นความหลุดพ้นที่ไม่กำเริบขึ้นมาอีก ก็หมายความว่ามันตัดแล้วตัดเลย ไม่ฟื้นตัวกลับมา ไม่งอกขึ้นมาอีก ไม่เหมือนการเอาก้อนหินไปทับหญ้า เรียกว่าสมุจเฉตปหาน ตัดได้เด็ดขาด การตัดแบบนี้ ต้องตัดด้วยมรรคจิต ในโลกุตตรจิต เพราะฉะนั้น ชื่อของพระอรหันต์ที่เรามักจะเรียกอีกแบบหนึ่งก็คือ พระชีนาสพ หรือ พระชีนาสโว ชีนา ชาตี ชีนาสว แปลว่า ผู้มีอาสวะ อนุสัย บางทีก็เรียกว่า อาสวะ อนุสัยกิเลส หรือ อาสวกิเลส เป็นผู้ที่มีอาสวะสิ้นไปแล้ว พระชีนาสพเป็นผู้ที่มีอาสวะสิ้นไปแล้ว ก็คือสิ้นไปแล้วไม่กลับมาอีกแล้ว สิ้นไปอย่างสิ้นเชิง

โลกุตตรวิบากจิต (ผลจิต) คืออะไร

- โลกุตตรวิบากจิต (ผลจิต)** เป็นจิตที่เป็นผลของมัคคจิต เป็นจิตที่เกิดต่อเนื่องจากการตัดกิเลสด้วยมัคคจิต
- มัคคจิต** เป็นจิตที่กระทำการตัดกิเลสด้วยกำลังแห่งวิปัสสนาญาณ **ผลจิต** เป็นจิตที่ผลแห่งการตัดกิเลส นั้น
- มัคคจิต** เหมือนการออกแรงก้าวกระโดดให้ตัวลอยข้ามลำคลอง **ผลจิต** เหมือนการมาถึงฝั่งตรงข้ามของลำคลอง
- มัคคจิต** เหมือนการออกแรงว่ายน้ำข้ามคลอง **ผลจิต** เหมือนการมาถึงฝั่งตรงข้ามของลำคลองนั้น

โลกุตตรวิบากจิต (ผลจิต) คืออะไร

ต่อไปโลกุตตรวิบากจิตหรือผลจิตคืออะไร

โลกุตตรวิบากจิต หรือผลจิต เป็นจิตที่เป็นผลของมัคคจิต เป็นจิตที่เกิดต่อเนื่องจากการตัดกิเลส ด้วยมัคคจิต เป็นผลจากการตัดกิเลส มัคคจิตเป็นจิตที่กระทำการตัดกิเลส ด้วยกำลังแห่งวิปัสสนาญาณ ผลจิตเป็นจิตที่เป็นผลแห่งการตัดกิเลส มัคคจิตเหมือนการออกแรงก้าวกระโดดให้ตัวลอยข้ามลำคลอง ผลจิตเหมือนการมาถึงฝั่งตรงข้ามของลำคลอง มัคคจิตเหมือนกันออกแรงว่ายน้ำข้ามคลอง ผลจิตเหมือนการมาถึงฝั่งตรงข้ามของลำคลองนั้น ก็คือความสัมพันธ์ในเชิงความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง เรียกว่าตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม ในหลักการวิจัย ตัวแปรต้น ก็คือตัวแปรที่เป็นสาเหตุ ตัวแปรตาม ก็คือตัวแปรที่เป็นผลของสาเหตุ ก็คือคล้าย ๆ กับมัคคจิต ผลจิต นั่นเอง

สังโยชน์ ๑๐ กิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ

- สังโยชน์เบื้องต้น ๕ (โอรัมภาคิยสังโยชน์)
 ๑. สักกายทิฏฐิ เห็นว่า เป็นตัวของตน (self-view)
 ๒. วิจิกิจฉา ลังเลสงสัย (doubt, uncertainty)
 ๓. สีลัพพตปรามาส ความเชื่อมั่นในศีลพรต
 ๔. กามราคะ ความกำหนัดในกาม
 ๕. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ
- พระโสดาบันละได้ ๓ ข้อแรก
- พระสกทาคามี ละ ๓ ข้อแรกได้ และทำ ๒ ข้อหลังให้เบาบางลง
- พระอนาคามีละได้ทั้ง ๕ ข้อ

สังโยชน์ ๑๐ กิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ

ที่นี้เรามาพูดถึงกิเลสที่อริยบุคคลชั้นต่าง ๆ สามารถละอะไรได้บ้าง

เวลาพูดถึงโลกุตตรจิตหรือพระอริยบุคคล ผู้ที่มีจิตระดับโลกุตระ ซึ่งแบ่งเป็น ๔ ประเภท ตั้งแต่ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ เวลาพูดถึงกิเลส ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะมีอยู่มากมาย แต่พูดถึงกิเลสในแง่ของสังโยชน์ ก็คือตัวแทนของกิเลสทั้ง ๑๐

สังโยชน์ แปลว่า กิเลสที่ผูกหรือจองจำ กิเลสที่พันนาการหรือจองจำสรรพสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ในสังสารวัฏ เรียกว่า สังโยชน์ กิเลสที่พันนาการหรือจองจำเหมือนโซ่ตรวนที่เอาไว้จองจำนักโทษ เพราะฉะนั้น กิเลสก็เหมือนโซ่ตรวนนี้แหละ ที่จองจำสรรพสัตว์ให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เพราะฉะนั้น การทำลายกิเลสของ

พระอรียบุคคลหรือของมคคจิต ผลจิต ก็ไม่ต่างกับการที่นักโทษนั้นได้ทำลายเครื่องจองจำที่มันพันธนาการขาแขนของตัวเองให้ไม่เป็นอิสระให้ขาดออกไป เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่าสังโยชน์ เป็นคำเชิงเปรียบเทียบให้เห็นภาพ เวลาที่เรามองไปในสังคมมนุษย์ เราจะมองเห็นภาพของคนที่ถูกจองจำเป็นนักโทษ ถูกกักขัง ถูกจองจำอยู่ในเรือนจำ นักโทษก็จะมีเครื่องพันธนาการ ไม่ว่าจะเป็นโซ่ กัดี้ ไม่ว่าจะเป็นตรวนกัดี ให้ไม่ได้รับอิสรภาพสภาวะสภาพที่หมดอิสรภาพหรือถูกจองจำจึงเรียกว่าสังโยชน์ ในพระพุทธศาสนา แต่การจองจำในแง่นี้เป็นกรถูกจองจำด้วยกิเลส จองจำให้เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

เพราะฉะนั้น เวลาพระพุทธศาสนาใช้คำที่ตรงข้ามกับการจองจำ จึงใช้คำว่า วิมุตติ

วิมุตติ แปลว่า หลุดพ้น คำว่า หลุดพ้น ก็คือหลุดพ้นจากเครื่องจองจำออกจากกิเลส ก่อนที่จะใช้คำว่า หลุดพ้น แสดงว่าก่อนหน้านั้นถูกจองจำ ถูกสังโยชน์ ให้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เมื่อทำลายเครื่องจองจำคือทำลายกิเลสไปแล้วก็เป็นคนมีอิสรภาพเหมือนนักโทษเมื่อทำลายเครื่องจองจำได้แล้วก็เป็นคนหลุดพ้นจากเครื่องจองจำกลายเป็นคนที่มีอิสรภาพ สภาพที่เป็นคนที่มีอิสรภาพ จึงเรียกด้วยคำในพระพุทธศาสนาว่า วิมุตติ ภาษาอังกฤษ เรียกว่า liberation วิมุตติ liberation ก็แปลว่าอิสรภาพ หรือเสรีภาพฉะนั้น เราก็มาดูว่าอะไรบ้าง ที่มันเหมือนเป็นโซ่ตรวน เป็นเครื่องจองจำให้สรรพสัตว์ทั้งหลายเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ ท่านก็ได้จำแนกแจกแจงไว้

ในคัมภีร์ มีอยู่ ๑๐ ประการ แล้วก็แยกเป็นกลุ่มเบื้องต้นกับกลุ่มเบื้องสูง เบื้องต่ำ หมายถึง ยังหายาบ ๆ อยู่ เบื้องสูง ก็คือละเอียด

เบื้องต้น ๕ อย่าง เรียกว่า โอรัมภาคียสังโยชน แปลว่า สังโยชน เบื้องต่ำ เครื่องจองจำเบื้องต้น ก็คือหายาบ ๆ มีเครื่องจองจำทั้งละเอียดและหายาบ เครื่องจองจำเบื้องต้น ก็จะมีอยู่ ๕ ประการ

(๑) สักกายทิฎฐิ ความเชื่อหรือความเห็น ว่า อันนี้เป็นกายของตน หรือเป็นตัวเป็นตนของตน ยังยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวกู ของกู

(๒) วิจิกิจฉา มีความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจ เช่น ไม่แน่ใจในคุณของพระพุทธ คุณของพระธรรม คุณของพระสงฆ์ จะดีจริงหรือ จะทำให้หลุดพ้นได้จริงหรือ ถ้าคนลังเลสงสัยในเส้นทางก็จะไม่เดินทาง อุปมาเหมือนเราขับรถไป เราที่ไม่คุ้นเคยเส้นทาง แต่ขับรถไปเรื่อย ๆ ไม่คุ้นเคยเส้นทาง ก็ไปเจอทาง ๔ แยก ทาง ๔ แพร่ง จะเลี้ยวซ้าย แล้วหรือจะเลี้ยวขวาดี หรือจะตรงไปดี หรือจะกลับดี สงสัยแล้วก็ไม่สามารถที่จะเดินทางได้ มันทำให้ชะงักงันเดินทางต่อไปไม่ได้ ความสงสัยในลักษณะไม่แน่ใจแบบนี้ เรียกว่าวิจิกิจฉา พระอริยบุคคลชั้นโสดาบันก็ละได้

(๓) สีลัตถพตปราคาส ความถือมั่นในศีลพรด คำว่า ศีลพรด ยึดมั่น ถือมั่นในประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ สมัยโบราณ ก็จะมีศีลพรดมาก เชื่อในการบำเพ็ญทุกกรกิริยา เชื่อในการทรมานตัวเองว่า จะหลุด

พันอย่างนั้น ก็ถือว่าเป็นศีลพรต ชนิดหนึ่ง เชื่องมงายไร้เหตุผล พวกนี้ ก็อยู่ในกลุ่มของสี่ลัทธิพตปรามาสา

ทั้ง ๓ ข้อแรก พระอริยบุคคลประเภทแรกคือ พระโสดาบัน ละได้เด็ดขาด ละได้ด้วยโสดาปัตติมัคคจิต ละได้เด็ดขาด ๓ ข้อแรก ละกิเลส ๓ ข้อนี้ได้

(๔) กามราคะ ความกำหนัดในกาม คือ ยังมีความกำหนัดอยู่ในกามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ความถูกต้องสัมผัส อันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ก็คือในวิสัยของคนที่เกิดอยู่ในกามภูมิ วิสัยของหมู่สัตว์ที่เกิดอยู่ในกามภูมิ ก็จะหลงใหลในสิ่งนี้ กามราคะมีความกำหนัดในกาม

(๕) ปฏิกิเลส ความกระทบกระทั่งใจ ก็เรียกว่า พยาบาท กามราคะ บางคัมภีร์ก็เรียกว่า กามฉันทะ ปฏิกิเลส บางคัมภีร์ ก็เรียกว่า พยาบาท น่าจะเป็นชื่อหนึ่งของความโกรธหรือโทสะ โทสมูลจิต เป็นอกุศลจิตประเภทหนึ่ง

ทั้ง ๒ ข้อท้าย คือ ข้อ ๔ กับข้อ ๕ พระสกทาคามีละได้เท่ากับพระโสดาบัน คือ ๓ ข้อแรก ละได้เท่ากัน พระสกทาคามีละเพิ่มเติมไม่ได้ แต่ทำให้เบาบางได้ คือ ทำข้อ ๔ และข้อ ๕ ให้เบาบาง แต่ก็ยังละไม่ได้เด็ดขาด ทำให้เบาบางได้ให้กำลังน้อยลง ส่วนพระอนาคามีละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ครบ ตั้งแต่ข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๕ ละได้หมด แต่ก็ยังเหลืออยู่อีก ๕ ข้อ ที่ยังละไม่ได้ เพราะว่า ท่านยังเดินข้าม

กระแสน้ำสู่พระนิพพาน ยังไม่ถึงฝั่ง ก็ต้องละได้ตามสมควรแก่
ความก้าวหน้าของตนเอง

สังโยชน์ ๑๐ กิเลสที่ผูกสัตว์ไว้ในสังสารวัฏ

- สังโยชน์เบื้องสูง ๕ (อุทธรณ์ภาคสังโยชน์)**
 ๖. รูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน
 ๗. อรูปราคะ ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน
 ๘. มานะ ความสำคัญตน
 ๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน
 ๑๐. อวิชชา ความไม่รู้จริง
- พระอรหันต์ละสังโยชน์ได้ครบทั้ง ๑๐

ต่อไปมาดูสังโยชน์เบื้องสูง เรียกเป็นภาษาบาลีว่า อุทธรณ์ภาคสังโยชน์ สังโยชน์ระดับนี้เป็นระดับละเอียดอ่อน ผู้ที่จะละได้จะต้องเป็นพระอรหันต์เท่านั้น อันได้แก่

(๖) รูปราคะ คือความติดใจ คือยังมีราคะอยู่ในรูปฌานแล้วจะเห็นว่า ทำไม รูปฌาน อรูปฌาน จึงเป็นโลกียจิต เพราะมันยังเป็นจิตที่ยังมีราคะ แม้จะข่มกิเลสได้ แต่ว่าราคะในระดับละเอียด ก็ยังมีความหลงใหลติดใจ อย่างเช่น ติดใจในความสุขจากการบรรลुरुฌาน บรรลुरुูปฌาน ก็ยังมีราคะอยู่ คนที่ได้สมาธิขั้นสูงสุด ได้รูปฌาน ไม่ได้หมายความว่า ละกิเลสได้ แคข่มกิเลสได้ เพราะฉะนั้นก็ยังมีความยึดติดอยู่กับรูปราคะ

(๗) อรูปราคะ เป็นราคะก็จริง แต่ยังไม่ใช่กามราคะ เหมือนคนที่อยู่ในกามภุมิ ถ้าราคะที่หยาบ ๆ แบบนั้น เรียกว่า กามาราคะ หรือกามฉันทะ แต่ราคะระดับนี้เป็นราคะที่ไม่ใช่ราคะในรูป เสียง กลิ่น รส เป็นราคะที่เกิดจากการติดใจในสุขที่เกิดจากสมาธิ เกิดจากฌาน ติดใจในอารมณ์ของอรูปฌาน เป็นราคะที่ละเอียด

(๘) มานะความสำคัญตน สำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ฉันทได้มานนะ ฉันทได้สมาบัตินะ มีความสำคัญตนอยู่ลึก ๆ ก็เป็นกิเลสชนิดหนึ่ง

(๙) อุทัจจะ ความฟุ้งซ่าน ก็ยังละไม่ได้

(๑๐) อวิชชา ความไม่รู้หรือโมหะ ความหลง ไม่รู้จริง ไม่รู้ตามความเป็นจริง ไม่รู้ตามสภาวะ ตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ผู้ที่รู้สิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริงได้ ก็ต้องเป็นพระอรหันต์ และพระอรหันต์ ละกิเลสเบื้องสูง สังโยชน์เบื้องสูงได้เพิ่มเติมอีก ๕ ข้อ ตั้งแต่ข้อที่ ๖ ถึงข้อที่ ๑๐ เพราะฉะนั้น อันนี้ก็เอาสังโยชน์ทั้ง ๑๐ มาสัมพันธ์กับความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมของพระอริยบุคคลทั้ง ๔ จำพวก ซึ่งมองในเชิงแบบ Curve ในเวลาเรียนวิชาเศรษฐศาสตร์ เวลาด้านหนึ่งสูงขึ้น ด้านหนึ่งมันจะลดลง เวลาด้านหนึ่งขยายออกไป อีกด้านหนึ่งก็จะลดลง ก็ต้องมองสองด้าน ด้าน Positive คือด้านบวก ด้าน Negative คือ ด้านลบ ยิ่งมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมมากเท่าใด เท่าใด ก้าวหน้าในการเดิน ตามวิถีทางแห่งอริยมรรคมากเท่าใด กิเลสคือสังโยชน์ก็ลดลงมากเท่านั้น

โลกุตตรจิต กับ การละสังโยชน์

ต่อไป มาดูรายละเอียดที่สัมพันธ์กับเรื่องอกุศลจิต เราจะมองสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ที่พระอริยบุคคล ละได้ไปเชื่อมโยงกับอกุศลจิตก็ได้จริง ๆ แล้ว สังโยชน์ ๑๐ ก็แฝงอยู่ในอกุศลจิตนั่นแหละ โสดาปัตติมัคคจิต ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่างแรก รวมถึงละโมหมูลจิตที่สัมปยุตด้วย มิจฉาทิฏฐิ ๔ ดวง คือ ทิฏฐิคตสัมปยุต ๔ ดวง ก็คือว่า โลกมูลจิต ๘ ประการ ดวงใดก็ตามที่เป็นทิฏฐิสัมปยุต ก็คือ ดวงที่ ๑ ดวงที่ ๒ แล้ว ก็ดวงที่ ๕ ดวงที่ ๖ มีอยู่ ๔ ดวงที่เป็นทิฏฐิสัมปยุต

ทำไมถึงบอกว่าละได้ เพราะว่า ท่านเป็นผู้ที่ละสักกายทิฏฐิได้ เพราะฉะนั้น สักกายทิฏฐิก็ครอบคลุมไปถึงมิจฉาทิฏฐิที่อยู่ในโลกมูลจิต ก็ถือว่าเป็นอันละได้ นอกจากนั้นโมหมูลจิต ที่สัมปยุตด้วยวิจิกิจฉา ก็ถือว่าละได้ เพราะว่าสังโยชน์ข้อที่ ๒ วิจิกิจฉา พระโสดาบันละได้ เพราะฉะนั้น อันนี้ก็จะไปเกี่ยวข้องกับโมหมูลจิตที่เป็นวิจิกิจฉาสัมปยุตด้วย

สภทาคามีมัคคจิต ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่างแรกเหมือนกัน แต่สามารถบรรเทา กามราคะ และปฏิฆะได้ อนาคามีมัคคจิต ละสังโยชน์เบื้องต้นได้เพิ่มอีก ๒ ประการ คือ กามราคะ และปฏิฆะ และละโทสมูลจิตได้เพิ่มขึ้นอีกด้วย ก็หมายความว่า พระอนาคามี เนื่องจากว่า พระอนาคามีละปฏิฆะได้ ละปฏิฆะได้ ถ้ามองในแง่ของอกุศลจิตก็คือละโทสมูลจิต ๒ ดวงนี้ได้นั่นเอง ก็จะเห็นว่า กิเลสที่เป็นมูลมี ๓ กอง คือ โลภะ โทสะ โมหะ

พระโสดาบันละโลภะได้บางส่วน อย่างน้อยก็ได้ครึ่งหนึ่ง พระสกทาคามีก็ละโลภะได้เท่าพระโสดาบัน แต่ก็ทำให้กามราคะและปฏิกิเลสเบาบาง พุดง่าย ๆ ก็คือ โทสะของพระสกทาคามีเบาบางกว่า โทสะของพระโสดาบัน ราคะของพระสกทาคามีก็เบาบางกว่าราคะของพระโสดาบัน แต่พระอนาคามีละราคะประเภทกาม ไม่ใช่รูปราคะราคะในระดับกามได้ด้วยแล้วก็โทสะก็ได้ด้วย ได้มากกว่าพระสกทาคามี พระสกทาคามีแค่ทำให้เบาบาง แต่พระอนาคามีละได้สิ้นเชิง ส่วนอรหัตตมัคคจิต ละสังโยชน์ได้ครบทั้งหมด พุดง่าย ๆ ก็คือ ละอกุศลจิตได้ครบหมดทั้ง ๑๒ ดวง ที่เหลือ ไม่ว่าจะเป็ นทวิภูมิจิต หรือทวิภูมิจิต ก็ตาม ก็ละได้หมด

สรุปความ

โดยสรุปก็คือว่า อกุศลจิต ๑๒ ดวง รวมทั้งอกุศลจิตอะไรก็ตาม บรรดา มีทั้งหลาย พระอรหันต์หรืออรหัตตมัคคจิตสามารถกำจัดได้ โดยคร่าว ๆ นี่ก็เป็นภาพรวม ๆ เรื่อง โลกุตตรจิตซึ่งเป็นจิตระดับสูง เป็นจิตที่เป็นเป้าหมายสุดท้ายปลายทางของการบำเพ็ญเพียรทางจิต หรือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา สุดท้ายแล้ว พระพุทธเจ้าก็ต้องการให้เรามาถึง ณ จุด ๆ นี้ ที่เป็นความดีงามสูงสุด ที่ทุกคนควรจะต้องมี ควรจะต้องได้ เป็นอุดมการณ์ เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนา พุดง่าย ๆ ก็คือให้นำพาชีวิต ออกไปจากสังสารวัฏ และเข้าถึงโลกุตตระ ก็คือสภาวะที่หลุดพ้นจาก

การเวียนว่ายตายเกิด เพราะฉะนั้น การบรรยายวันนี้ ก็พอสมควรแก่
เวลา ขอจบการบรรยายแต่เพียงเท่านี้.

* * * * *

จำนวนออกเลข